

Aminosav anyagcsere

Dr. Vér Ágota
Egyetemi docens
2012

A NITROGÉN EGYENSÚLY

Esszenciális és nem esszenciális aminosavak

1. Mennyiségi szükséglet

- Fehérje bevitel: 0,8 g/ts.kg /nap
1,0-1,1 g/ts.kg /nap : gyermekkor, terhesség, lábadozás
- Nitrogén egyensúly: a teljes nitrogén bevitel – nitrogén ürítés
- Az aminosavak nem tárolódnak (vs szénhidrát és lipid)

2. Minőségi szükséglet

- Esszenciális aminosavak: Ileu, Leu, Val, Thr, Met, (Cys), Phe, (Tyr)
Trp, Lys, His, Arg
- Szemiesszenciális aminosavak:
  - arginin: az urea ciklus során keletkezhet
  - hisztidin: a vékonybél baktériumok által termelődhet

A NITROGÉN EGYENSÚLY

**Nitrogén felvétel : fehérje,
(aminosav)
nukleotidok
vitaminok**

**Nitrogén leadás: urea,
ammónia,
húgysav,
kreatinin,
bilirubin,
urobilin,
szterkobilin,
beta alanin,
aminosavak**

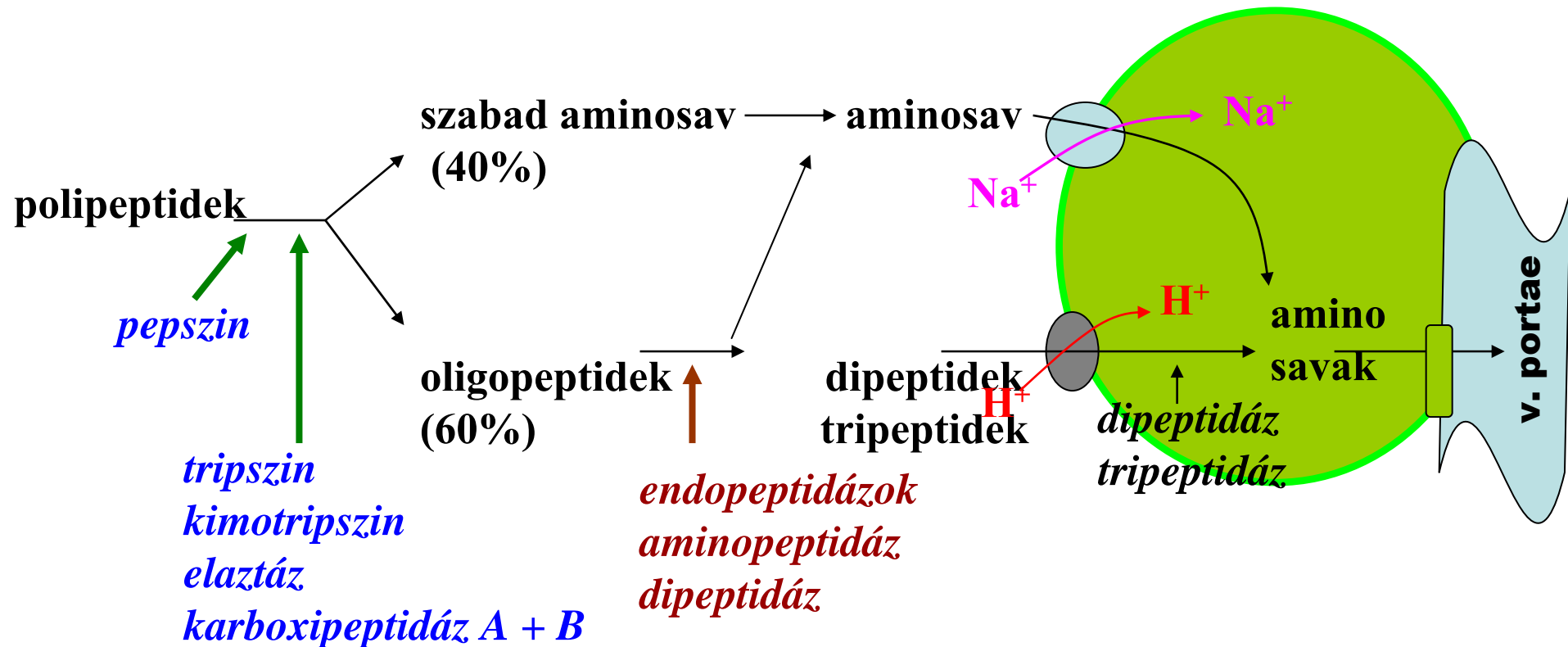
A FEHÉRJÉK EMÉSZTÉSE A TÁPCSATORNÁBAN

Teljes napi fehérje bevitel: 70-100 g

LUMEN

LUMINÁLIS FELSZÍN

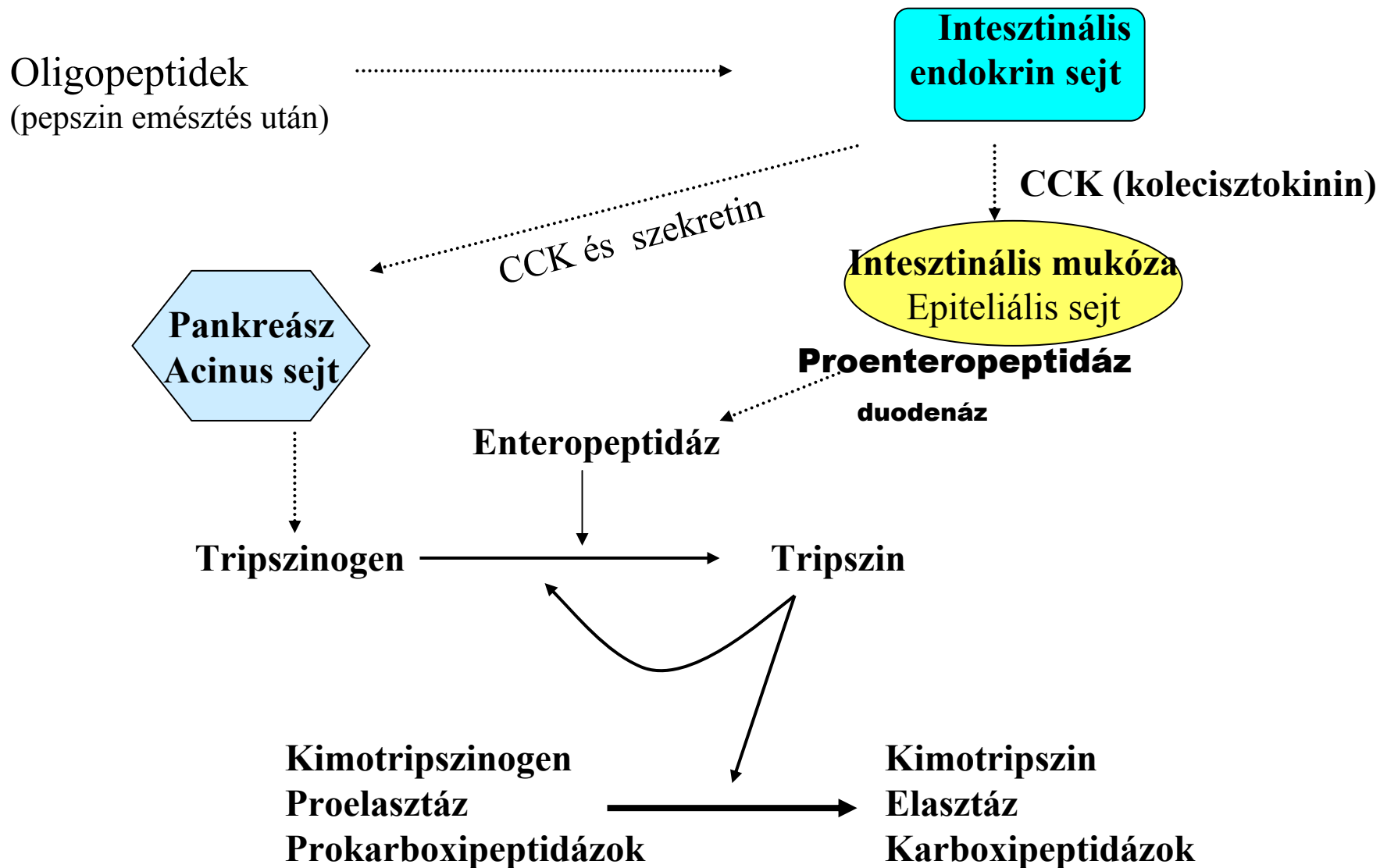
ENTEROCITA

A tápcsatorna fehérje emésztő enzimei zimogén formában szintetizálódnak

Gyomor , fősejtek	Pepszinogén	pepszin
Pankreász acinussejtek	Tripszinogén Kimotripszinogén Proelasztáz Prokarboxipeptidáz	Tripszin Kimotripszin Elasztáz Karboxipeptidáz
Bélnyálkahártya Liberkhün kripták	Proenteropeptidáz Proaminopeptidáz	Enteropeptidáz aminopeptidáz
Bélnyálkahártya kefeszegély	Dipeptidáz Tripeptidáz	Dipeptidáz Tripeptidáz

Zimogének aktivációja a tápcsatornában

A proteázok aktivációja

Zimogének formájában szintetizálódnak.

- ◆ Aktiváció: **pre-protein hasítása** ----gátló szegmentum eltávolítása, szerkezet változás
- ◆ Kialakult az aktív centrum, de fedett (pepszinogén)
- ◆ Aktív centrum nincs, mert az alkotó as távol vannak (a többi)

Gátló protein disszociációja (α 1 proteáz inhibitor)

Kompartmentalizáció (lizoszómális proteázok)

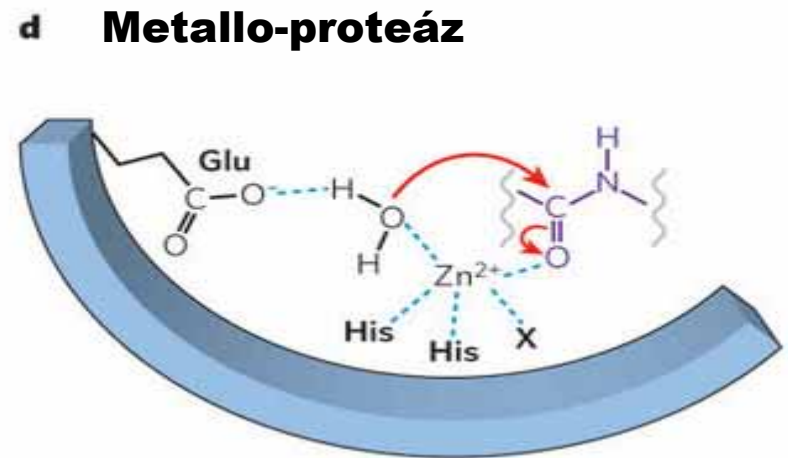
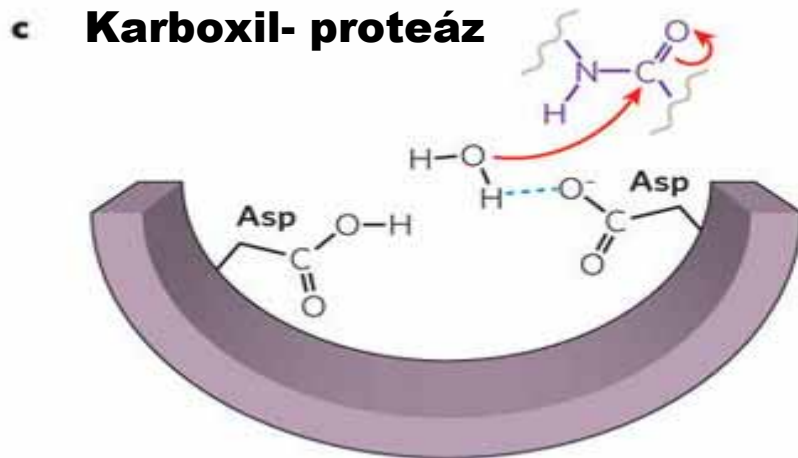
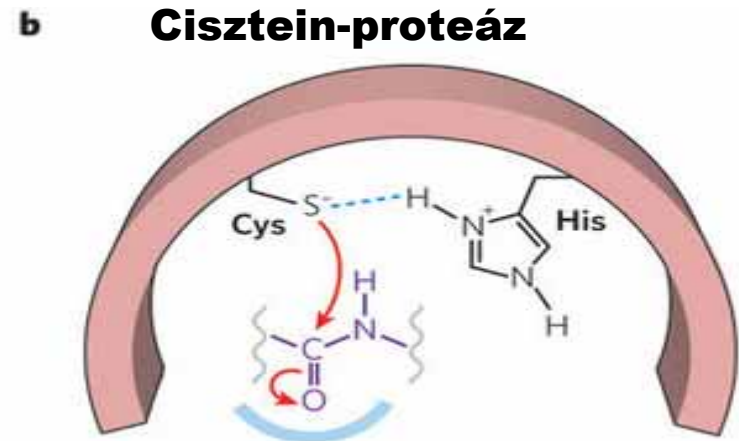
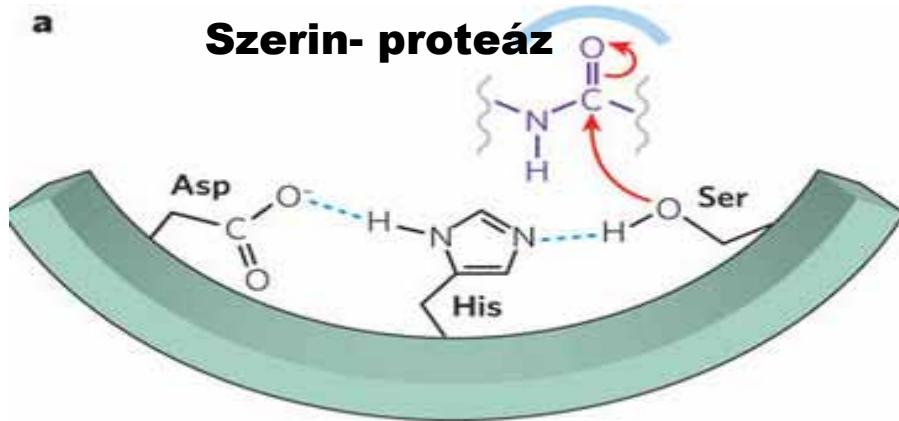
Más fehérjékkel kapcsolódnak (kaspázok, kalpainok)

Proteázok katalitikus aktivitása

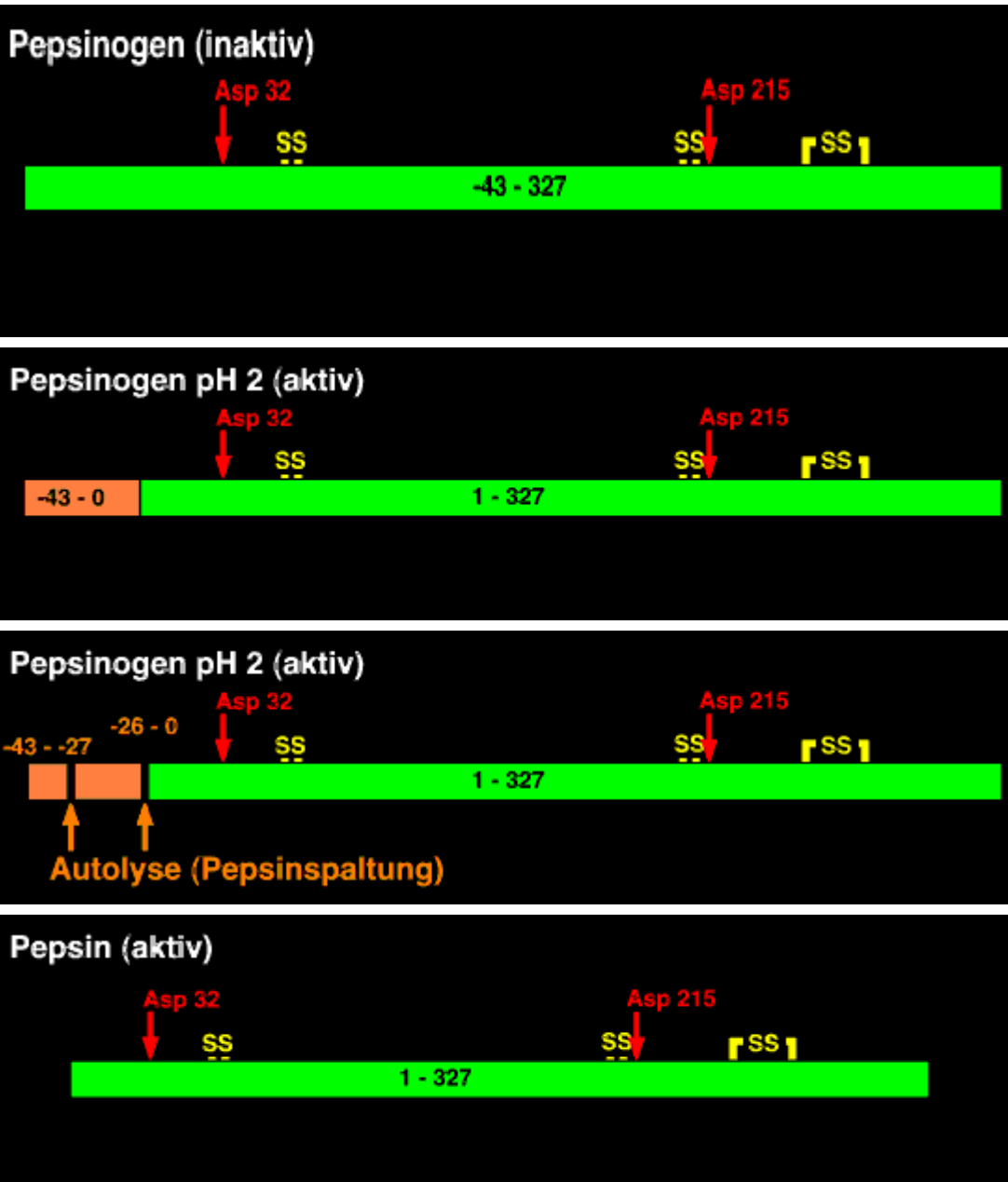
- **Hidrolázok**
- **Hasítás helye: Endo –exo**
- **Hatásmechanizmus:**
- **Nem képződik acil-enzim:**
  - Aszpartát proteázok /karboxi proteázok**
(pepszin, renin, HIV proteáz)
  - Metalloproteázok**
(karboxipeptidázok, Ang KE, MMP)
- **Acil-enzim képződik:**
  - Szerin proteázok (emésztés, véralvadás)**
  - Cisztein proteázok (kaszpáz, MMP)**

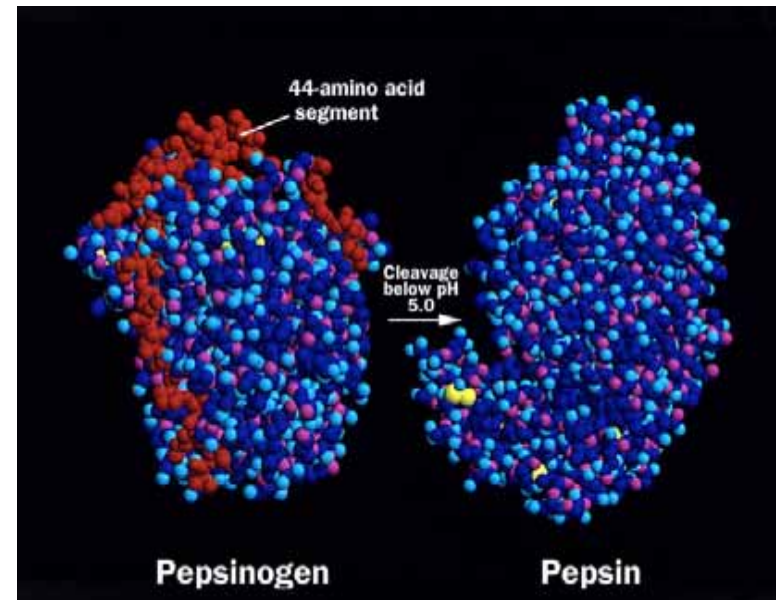
Proteázok katalízise

Pepszin aktiválódása

**Aktiválása: gyomor sósav
iniciáció: autokatalízis**
Endopeptidáz:
***Phe* és *Leu* mellett hasít.**
***Asp* hatócsoportú**

Proteázok, ahol nem képződik acil-enzim

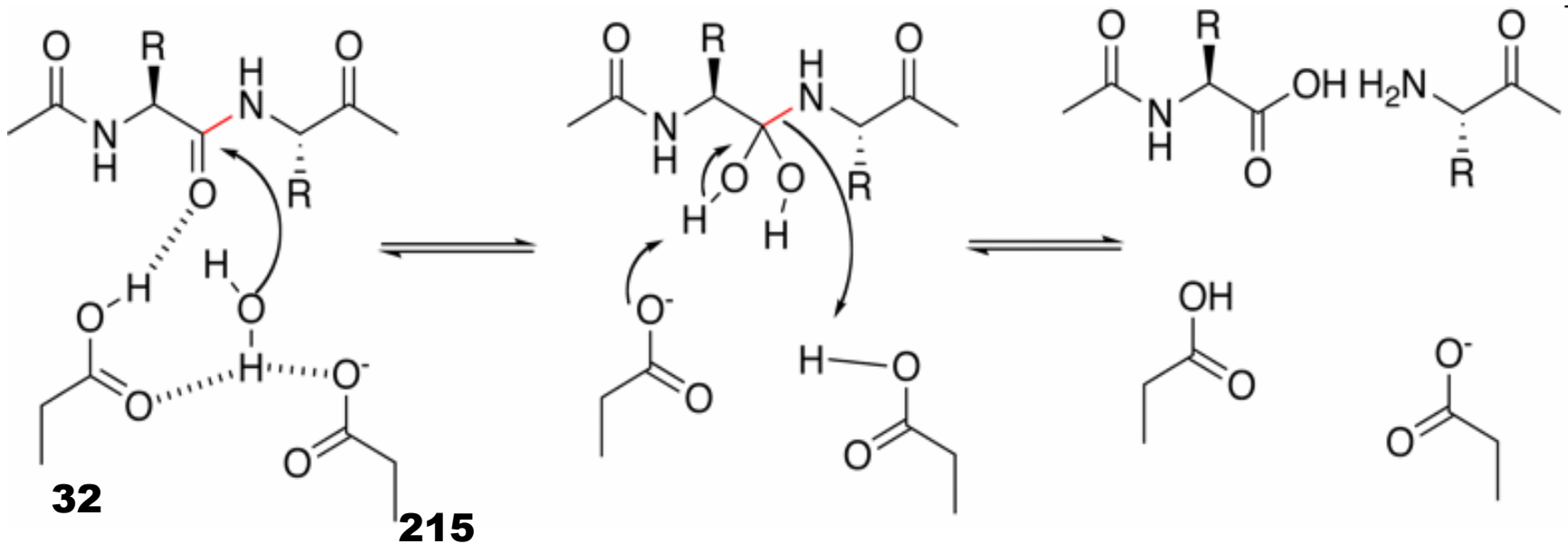
Aszpartát proteázok

A tápcsatornában: Pepszin (phe, leu)

Lizoszómális proteázok

Renin

HIV-proteáz

Sav-bázis katalízis

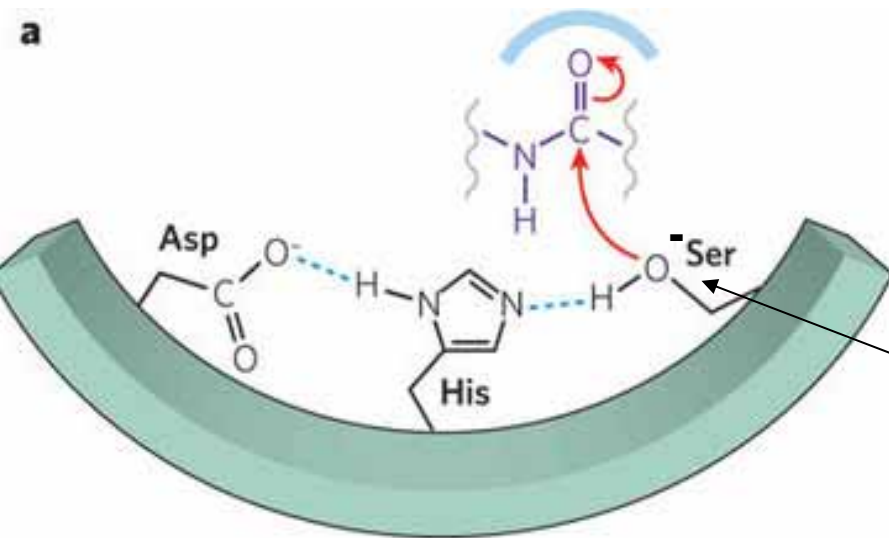
Aktív centrumban két aszpartát van.

Egyik aszpartát proton donor,

Támadás a peptid kötés karbonil szénatom.

Másik aszpartát proton akceptor

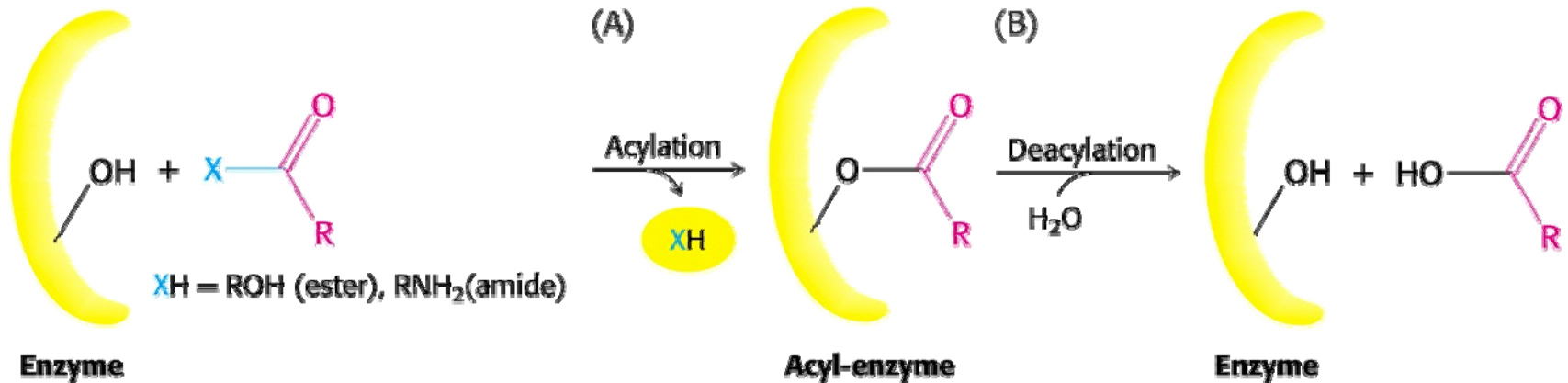
Szerin proteázok katalízise

Ser, His, Asp funkcionális egység.

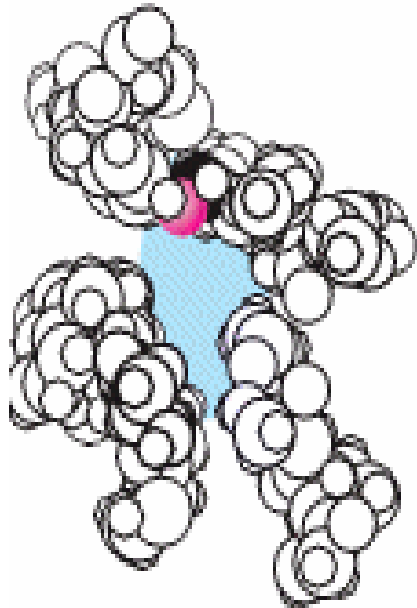
**His akceptálja a Ser-től a H-t
(Aps tovább erősíti),
nukleofil támadócsoport →**

alkoxid

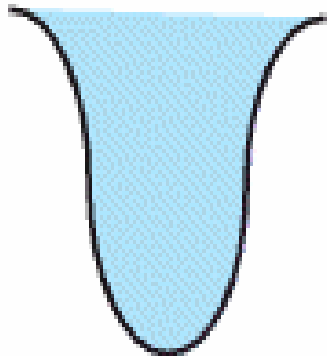

Szerin proteázok specifitása

hidrofób

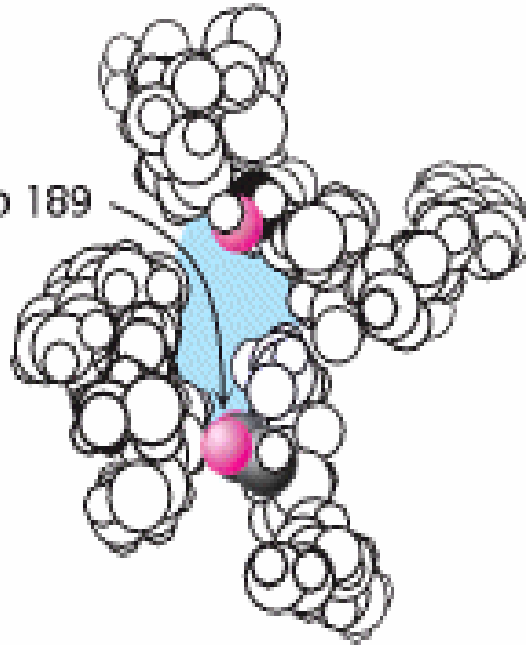
NAGY

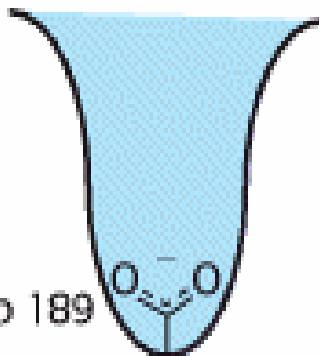
Chymotrypsin

Aromások után

Asp 189

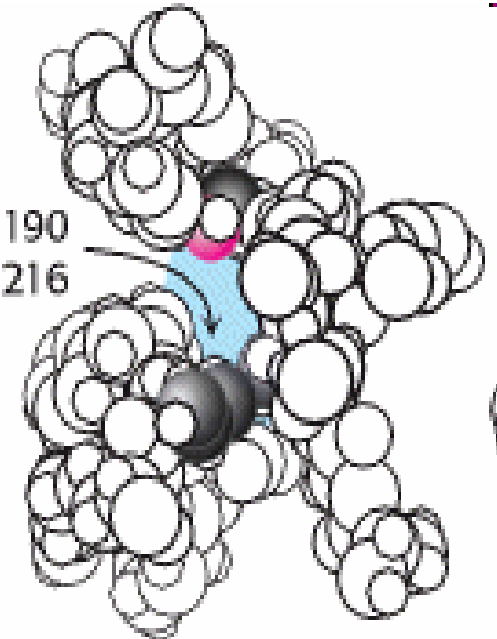
Asp 189

Trypsin

bázikusok után

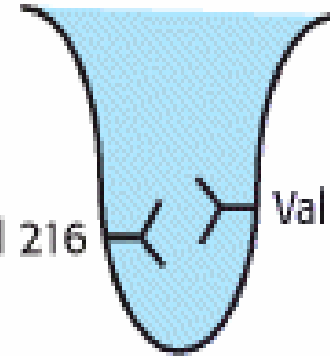
Val 190
Val 216

Val 216

Val 190

KICSI

Elastase

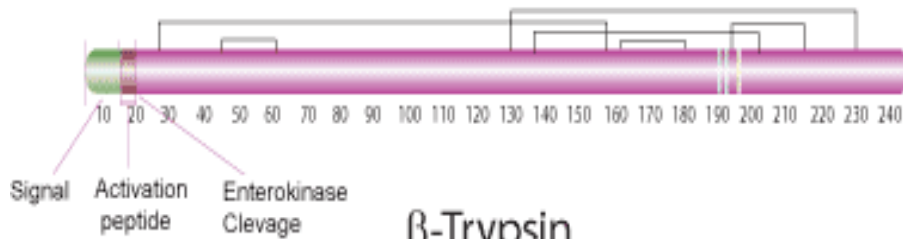
neutrális után

Tripszinogen

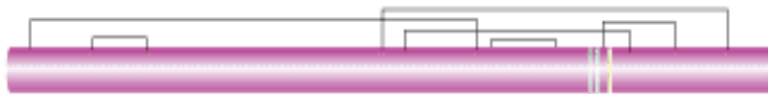
Tripszin

Trypsin *in vivo* Processing (Bovine Sequence)

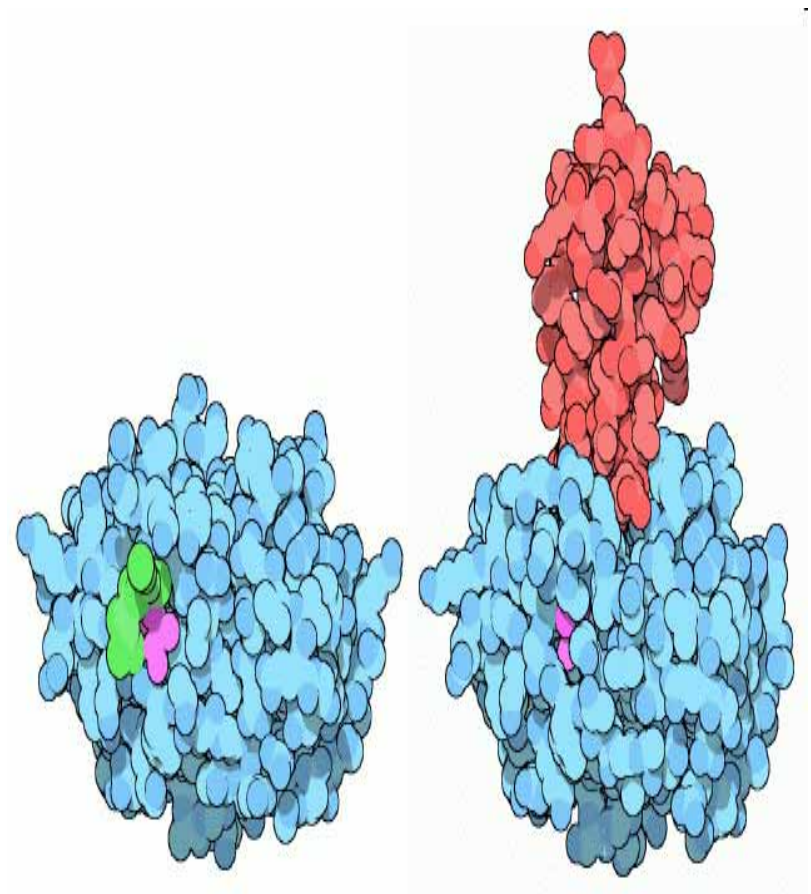
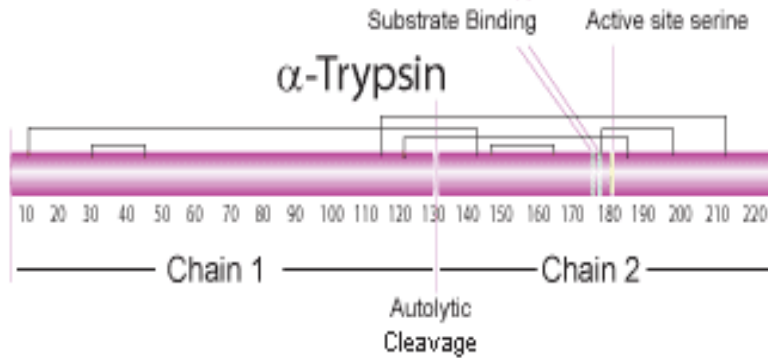
Trypsinogen

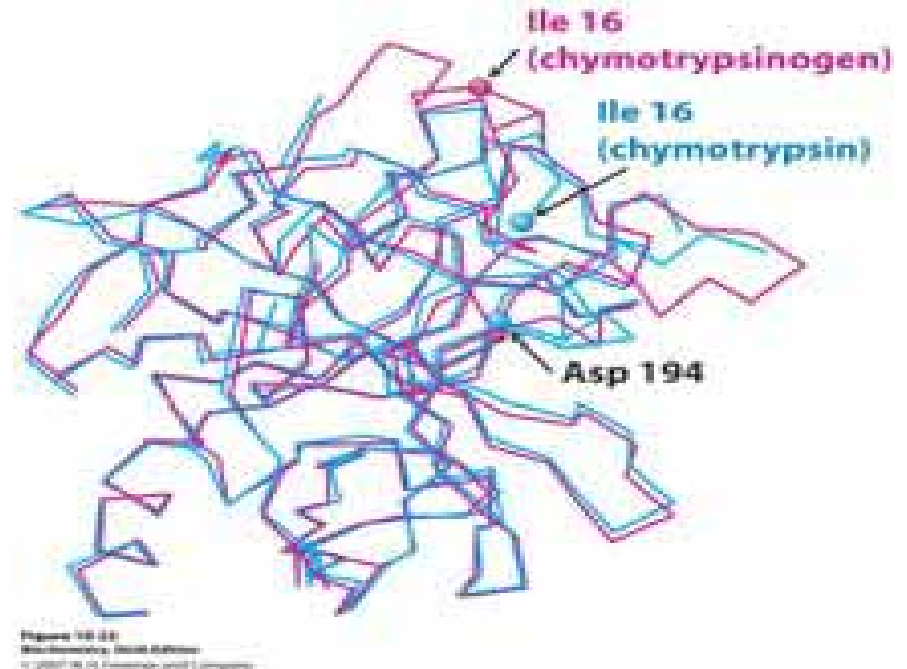
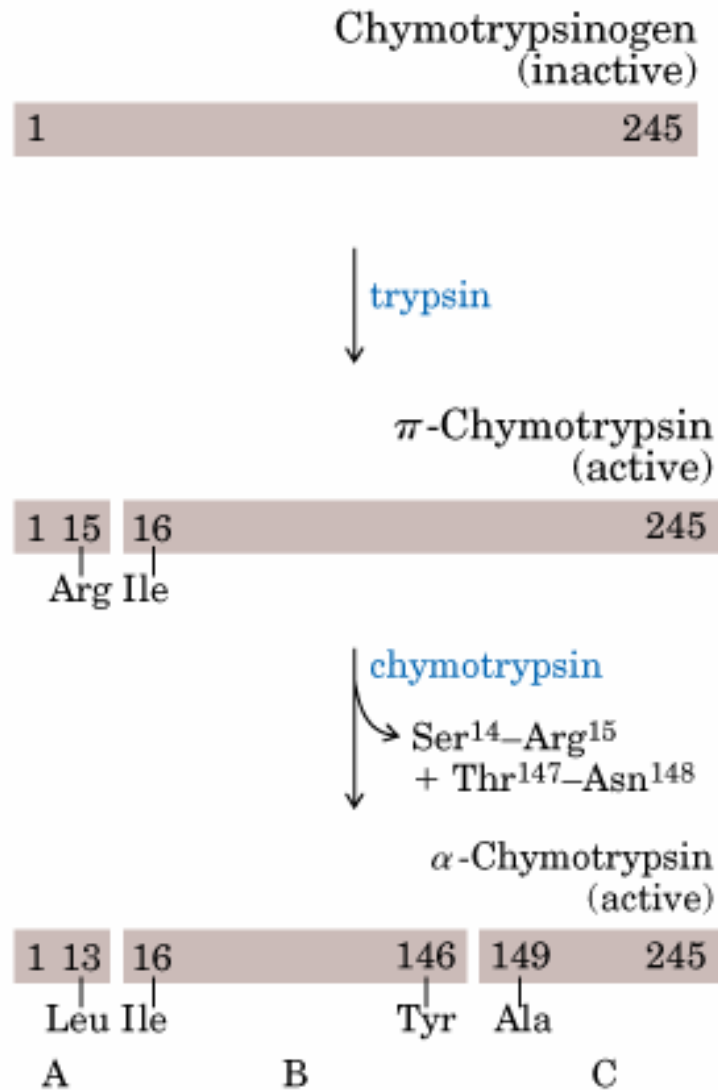

β -Trypsin

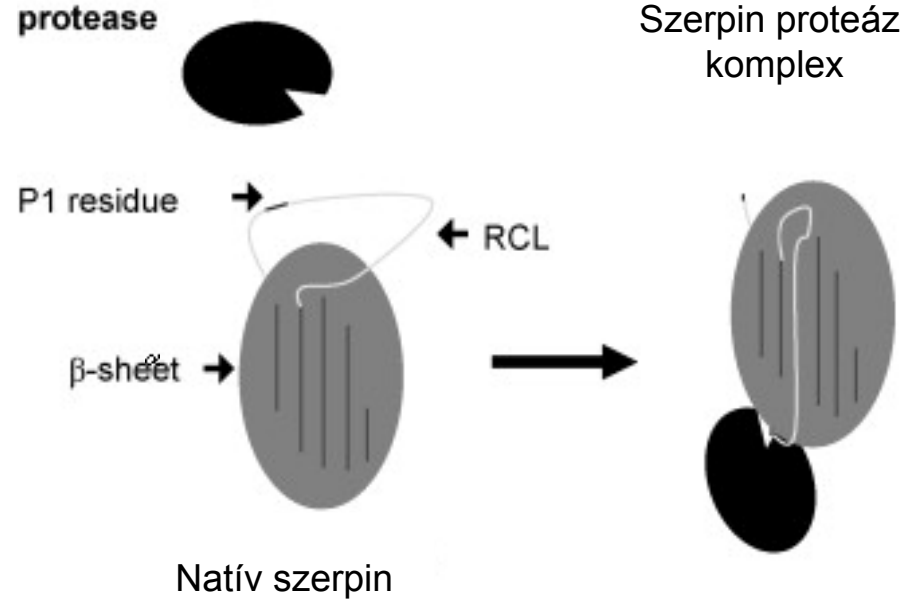
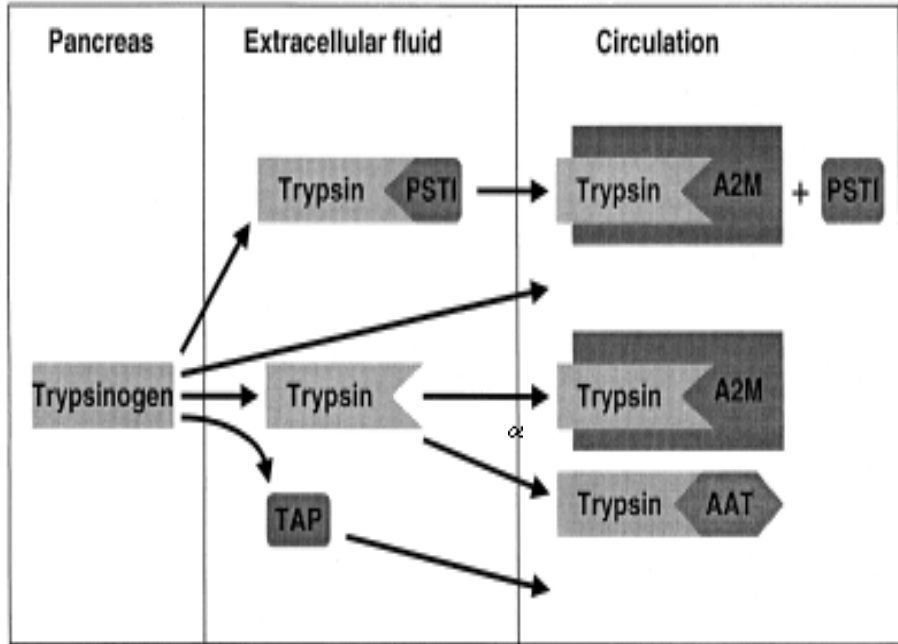
α -Trypsin

- **Kimotripszinogén:**
torzult aktív hely
– Ile16 α -amino és
Asp124 sóhíd □
aktiválás (kötőseb,
oxianion lyuk)

Proteáz inhibitor

TAP = tripszinogen-aktiváló peptid;
 PSTI = pankreász-specifikus tripszin inhibitor;
 A2M = α -2-makroglobulin;
 AAT = α -1-antitripszin = α -1 proteáz inhibitor

Szerpin
RCL= reaktív centrum hurok

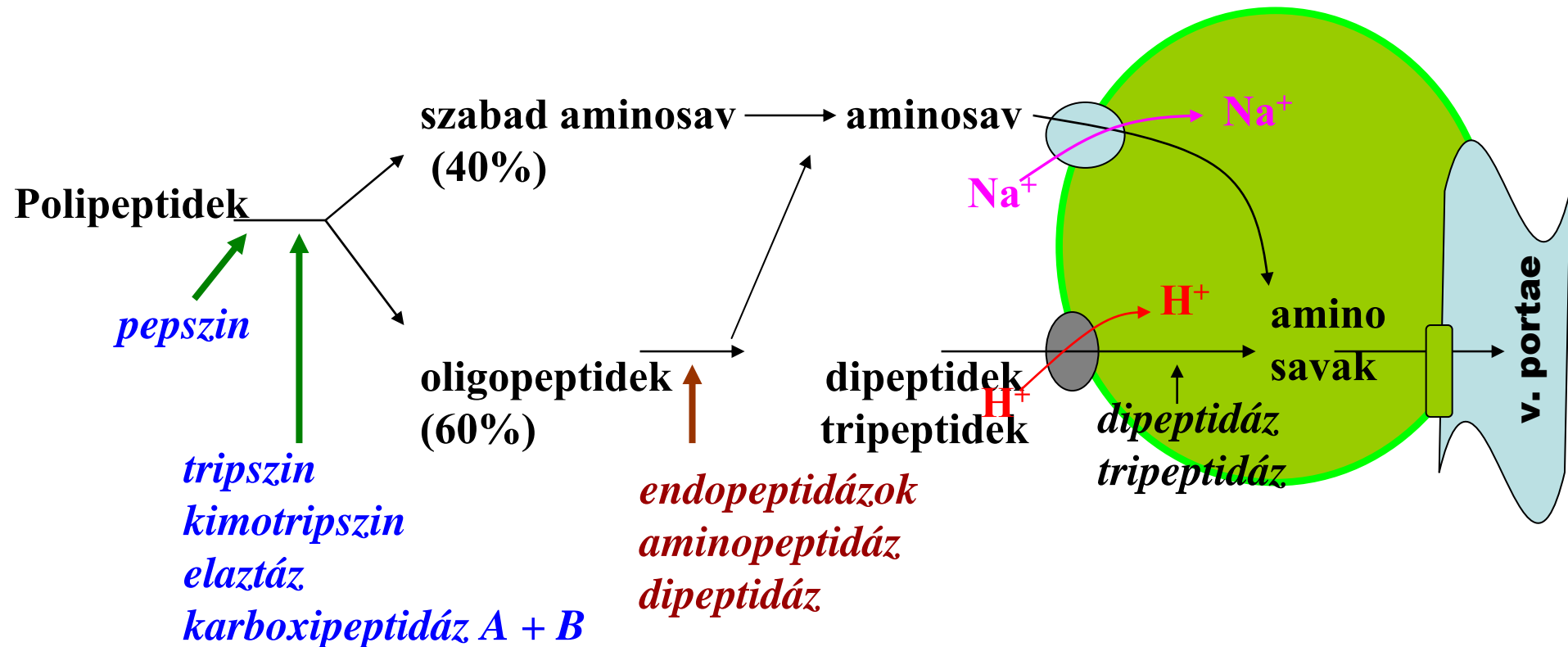
A FEHÉRJÉK EMÉSZTÉSE A TÁPCSATORNÁBAN

Teljes napi fehérje bevitel: 70-100 g

LUMEN

LUMINÁLIS FELSZÍN

ENTEROCITA

Aminosavak felszívódása, transzporterek

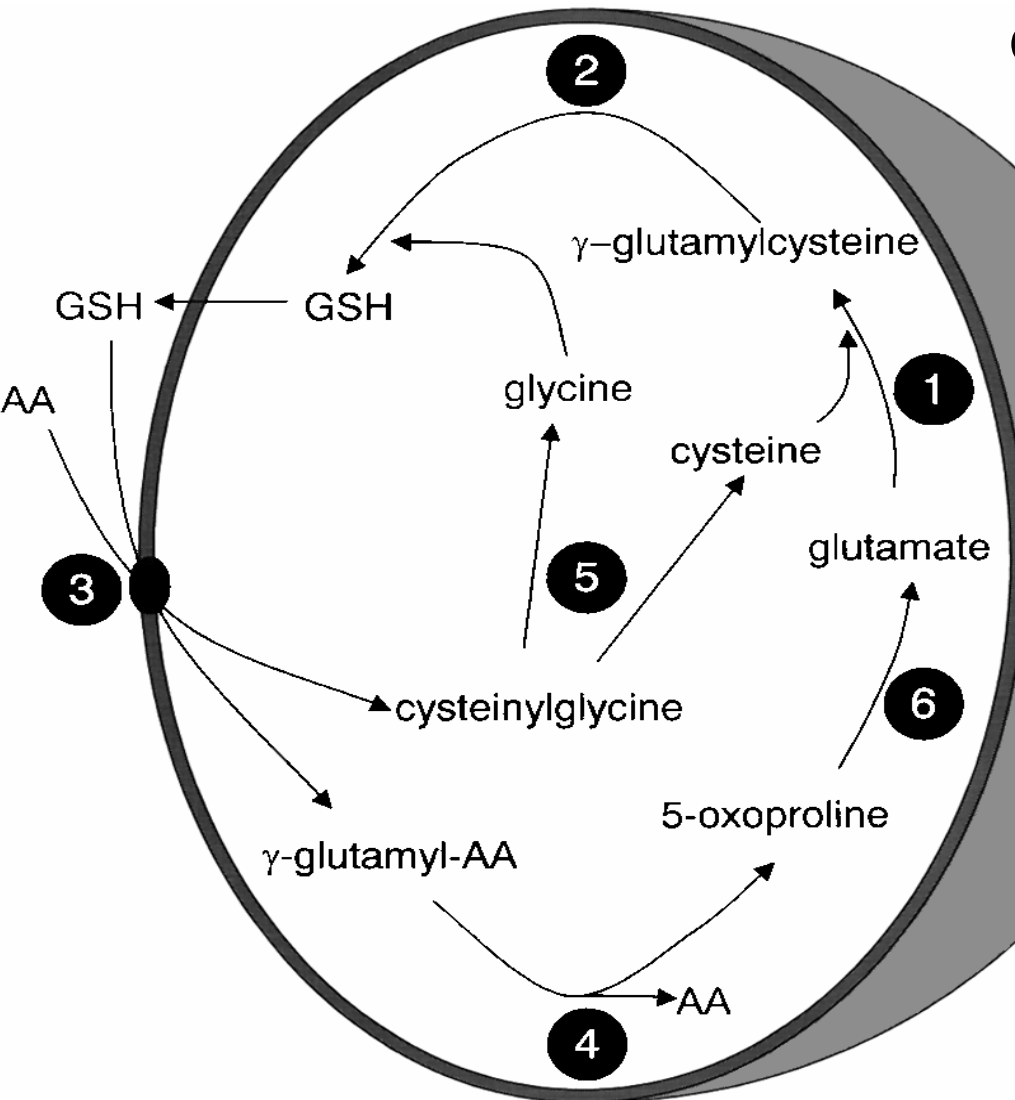
Az aminosavak felszívódása:

- **Na⁺ kapcsolt kotranszporterek,**
- **Na független transzporterek**
- **A lumenális membránban di- és tripeptid transzporterek**
- **Az aminosavak egyszerű vagy facilitált diffúzióval hagyják el a sejtet**

Aminosavak felvétele

- **Neutrális aminosavak rövid vagy poláris oldallánccal (e.g. Ser, Thr, Ala) SLC1A5 Na -függő**
- **Savas aminosavak (Asp, Glu) SLC1A1 Na -függő.**
- **Neutrális aminosavak aromás vagy hidrofób oldallánccal (e.g. Phe, Tyr, Val, Met) LAT1 Na független**
- **Bázikus aminosavak és cisztin (Arg, Lys, Cys-Cys) SLC3A1 Na -függő**
- **Iminosavak (Pro, Hyp)**
- **β-aminosavak (β-Ala, taurine)**

Gamma-glutamyl-ciklus: vese, vékonybél

GSH=glutation
 γ glutamil-cisztenil-glicine

- 1) γ -glutamylcisztein szintetáz;**
- 2) glutation szintetáz**
- 3) γ -glutamil transzpeptidáz;**
- 4) γ -glutamil ciklotranszferáz;**
- 5) dipeptidáz;**
- 6) 5-oxoprolináz**

Endogén fehérjék bontása

Fehérjék féléletideje: percek, órák, napok :

Amino terminális: Rövid élet: Arg, Lys, His

Hosszú: Gly, Ala, Cys

Szöveti fehérjék lebontása :

Extracelluláris: szöveti proteázok

kollagenázok, matrix metalloproteázok, katepszinek, elasztáz
(*makrofágok, neutrofilek termelik: zimogén formában, aktivátor: plazmin*)

Intracelluláris:

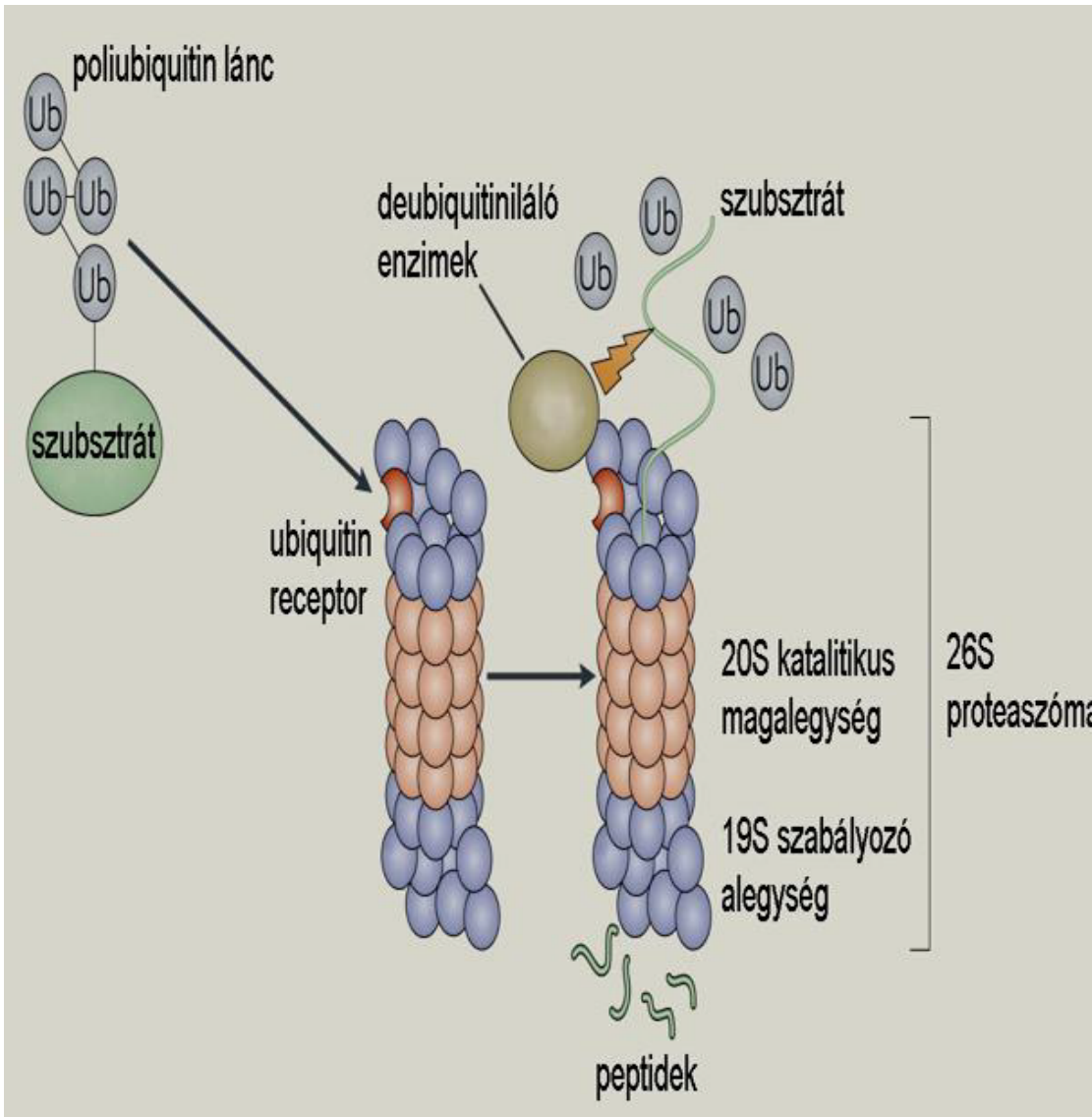
a., lizoszómális: asziálglikoproteinek endocitózisa

lizoszómális proteázok :Savanyú proteázok, Katepsin B, D, H, L,S
Cisztein proteázok , Katepsin C (Dipeptidyl aminopeptidase), Szerin proteázok)

b., proteaszómális

c., kalpainok , kaspázok

ATP- és ubiquitin-függő fehérje lebomlás proteaszómában

Fehérjék megjelölése.

Ubikvitin fehérje kovalensen kapcsolódik, a kiválasztott fehérjékhez (rövid as szekvenciák felismerése)

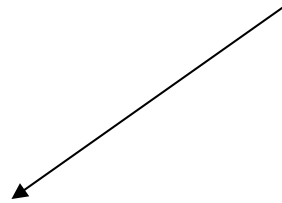
ATP szükséges

AMINOSAVAK METABOLIZMUSA

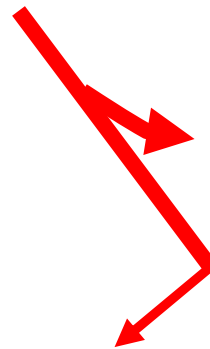
Táplálékkal bevitt fehérjékből

az endogén fehérjék ↔ **Aminosav** ← *de novo* szintetizált aminosavak

- Neurotranszmitterek
- Foszfolipidek
- Porfirin
- Purinok
- Pirimidinek
- Kreatinin
- Egyéb komponensek (karnitin)

NH₃ → urea

Szénhidrát
intermedierek

↓ ↑
glukóz

Acetil-KoA

↓ ↘
zsírsav   CO₂+
Szteroidok   H₂O

Általános reakciók az AS anyagcserében

1., Nitrogén eltávolítás

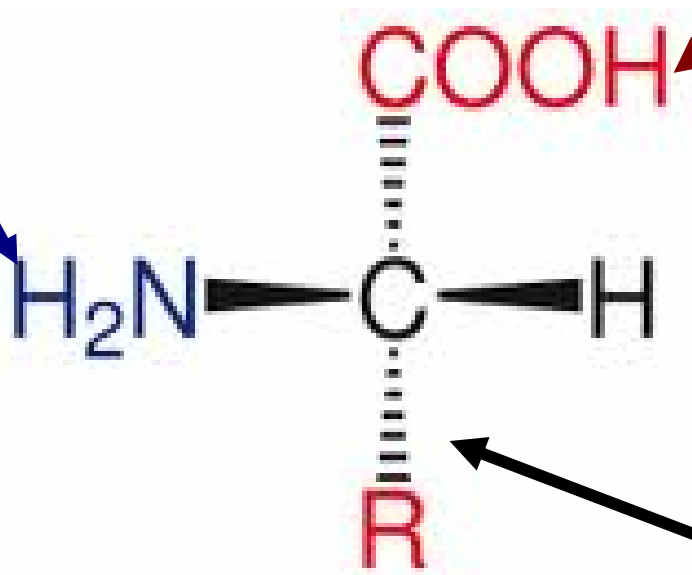
Transzaminálás

Dezaminálás oxidatív
nem oxidatív

2. Dekarboxilálás

oxidatív

nem oxidatív

3. Oldallánc sorsa:

Karboxilálás

C1 transzfer

Monooxygenálás

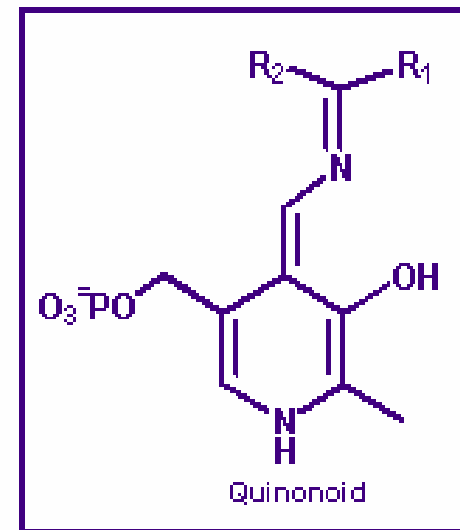
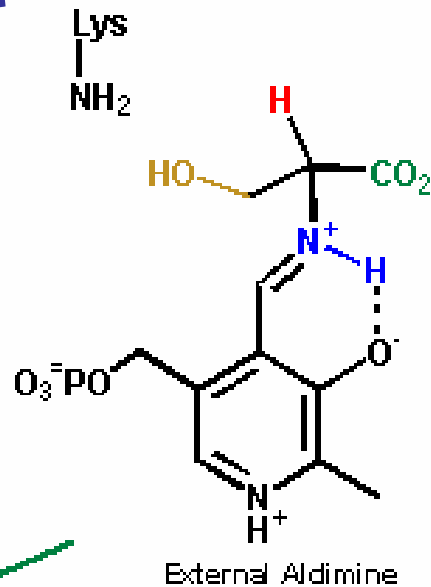
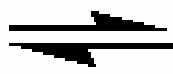
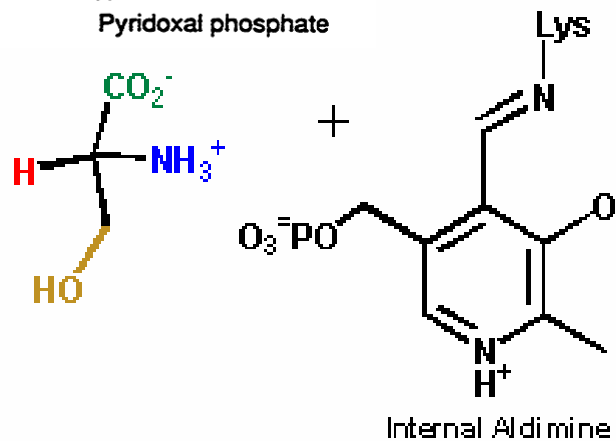
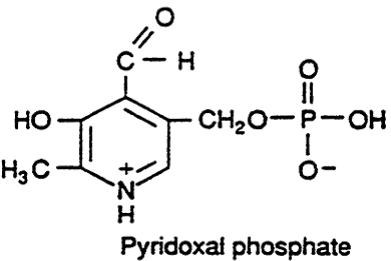
Dioxygenálás

Transzmetilálás

Mi történik a nitrogénnel ?

Mi történik a szénlánccal ?

Piridoxál-foszfát

Decarboxylation

Biogén aminok

Racemization

Gly, ser, thr

Transamination

β Elimination

Cys

Retro Aldol Cleavage

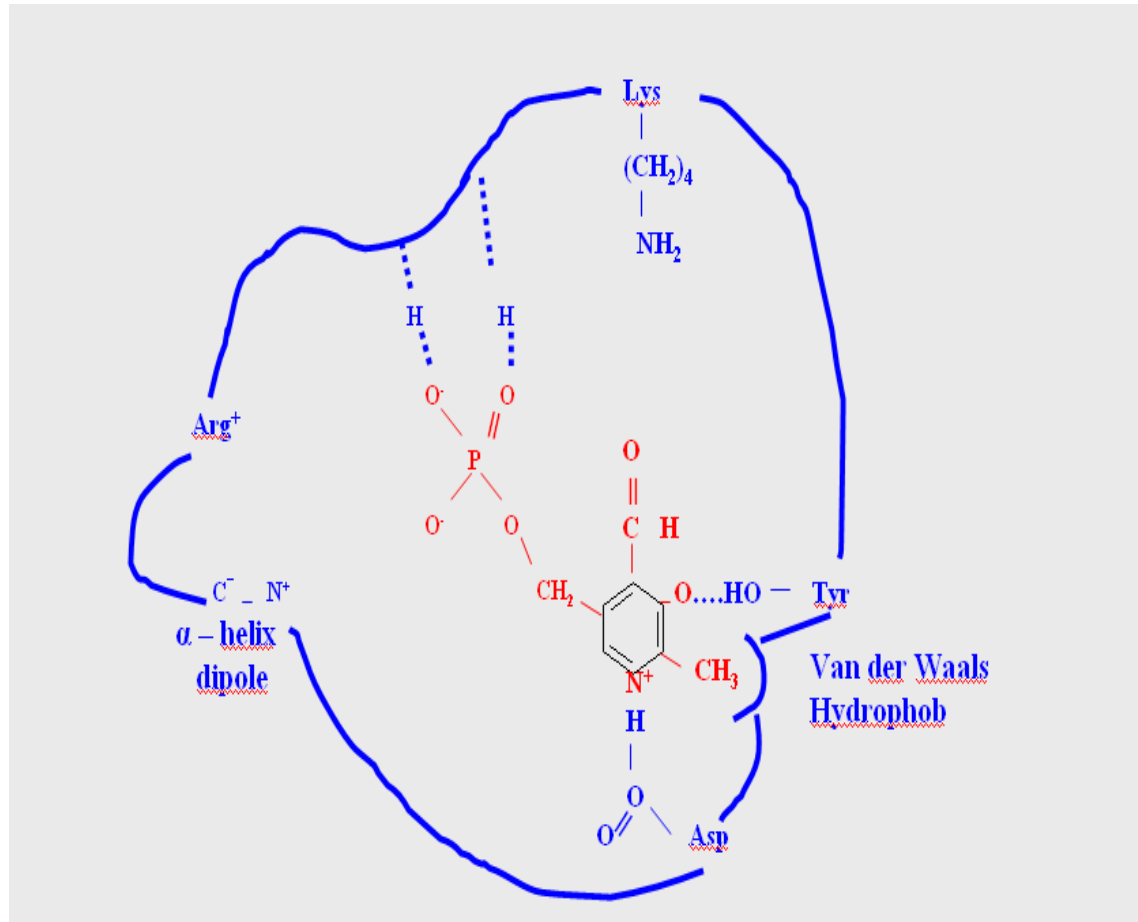
Others

ser

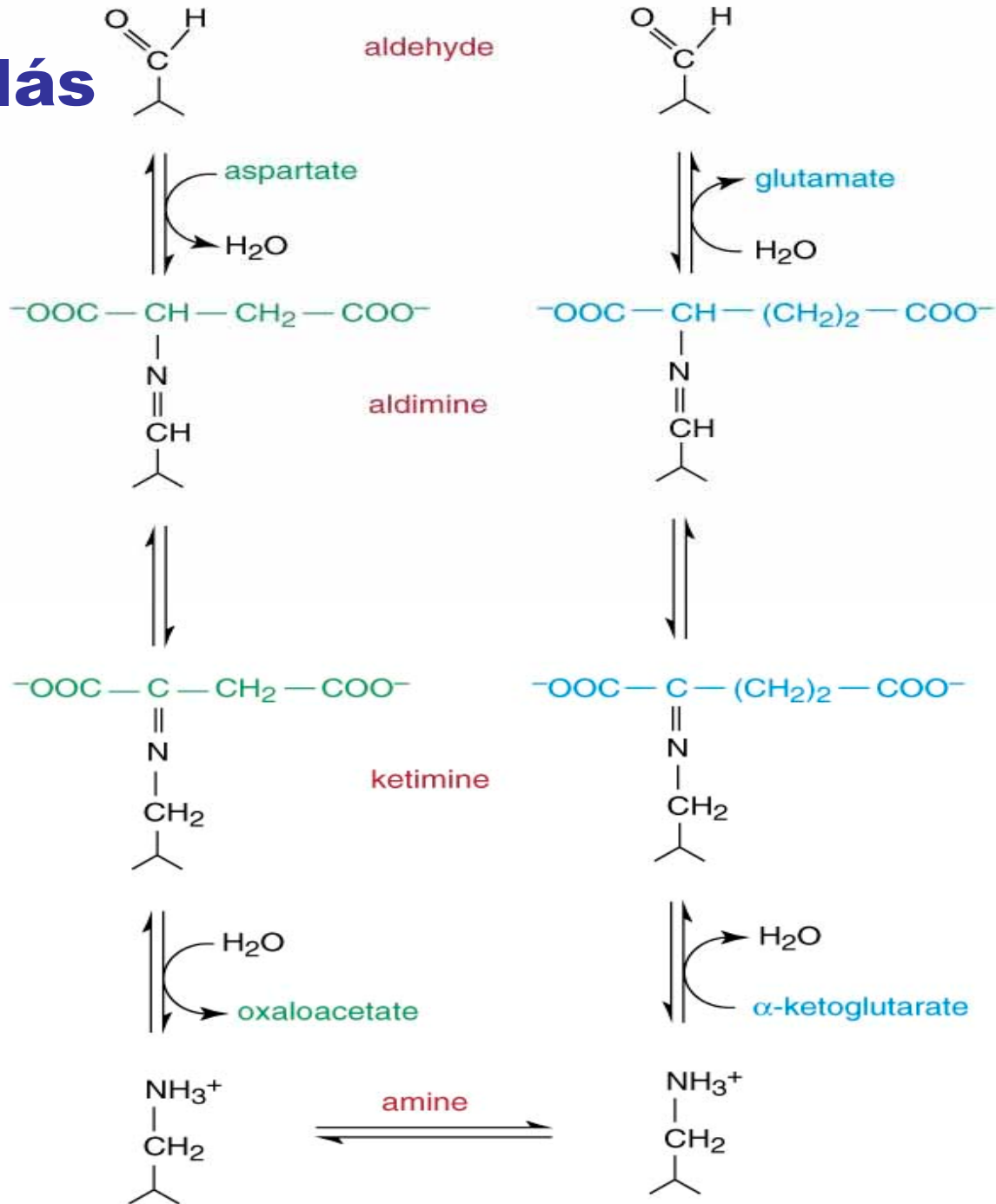

Aminotranszferáz fehérje család

- Lys és Thr kivételével minden as transzaminálódhat
- Több mint 80 aminotranszferáz
- Izoenzimek, citosol, mit, szubsztrát partner
- ASAT, ALAT

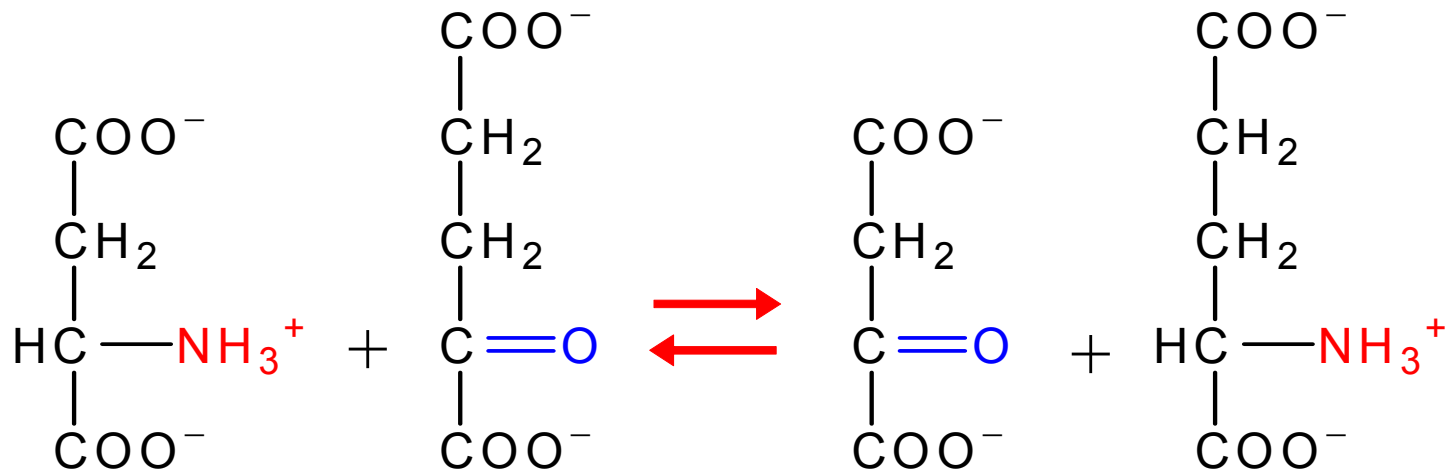

anszaminálás

Transzaminázok (Aminotranszferázok)

ASAT aszpartát aminotranszferáz

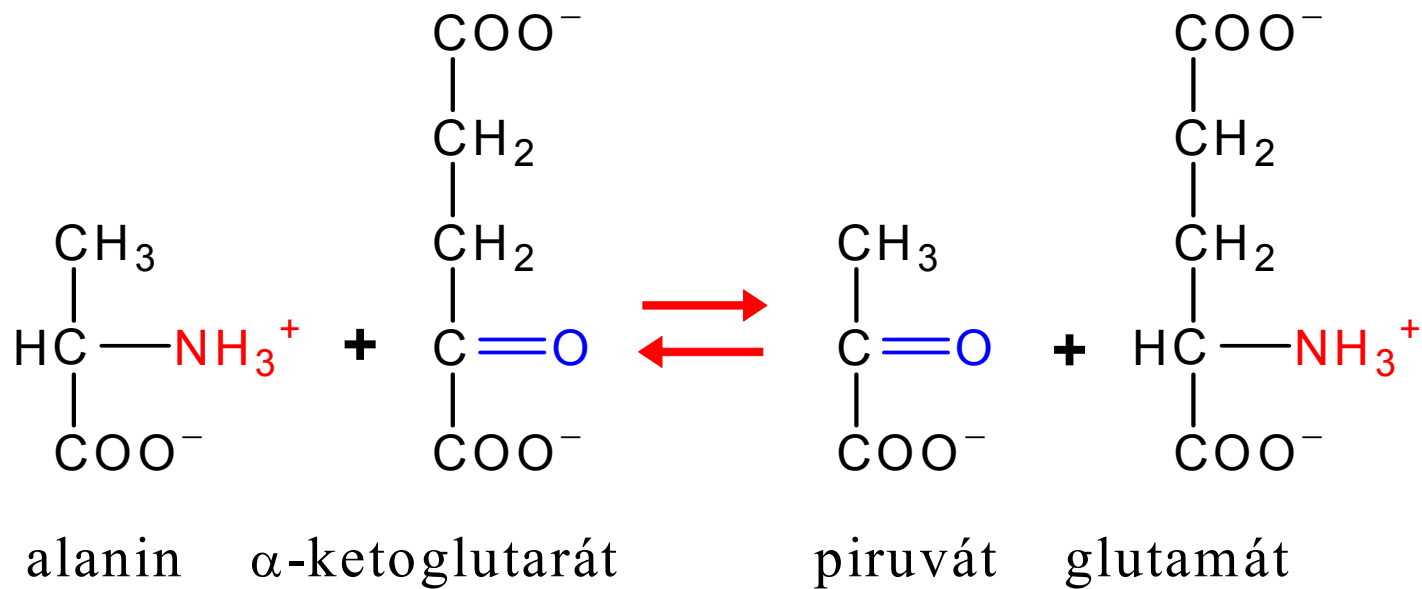
aszpartát α -ketoglutarát   oxaloacetát   glutamát

Aminotranszferáz (Transzamináz)

Szubsztrátpár

Prosztetikus csoport :PLP

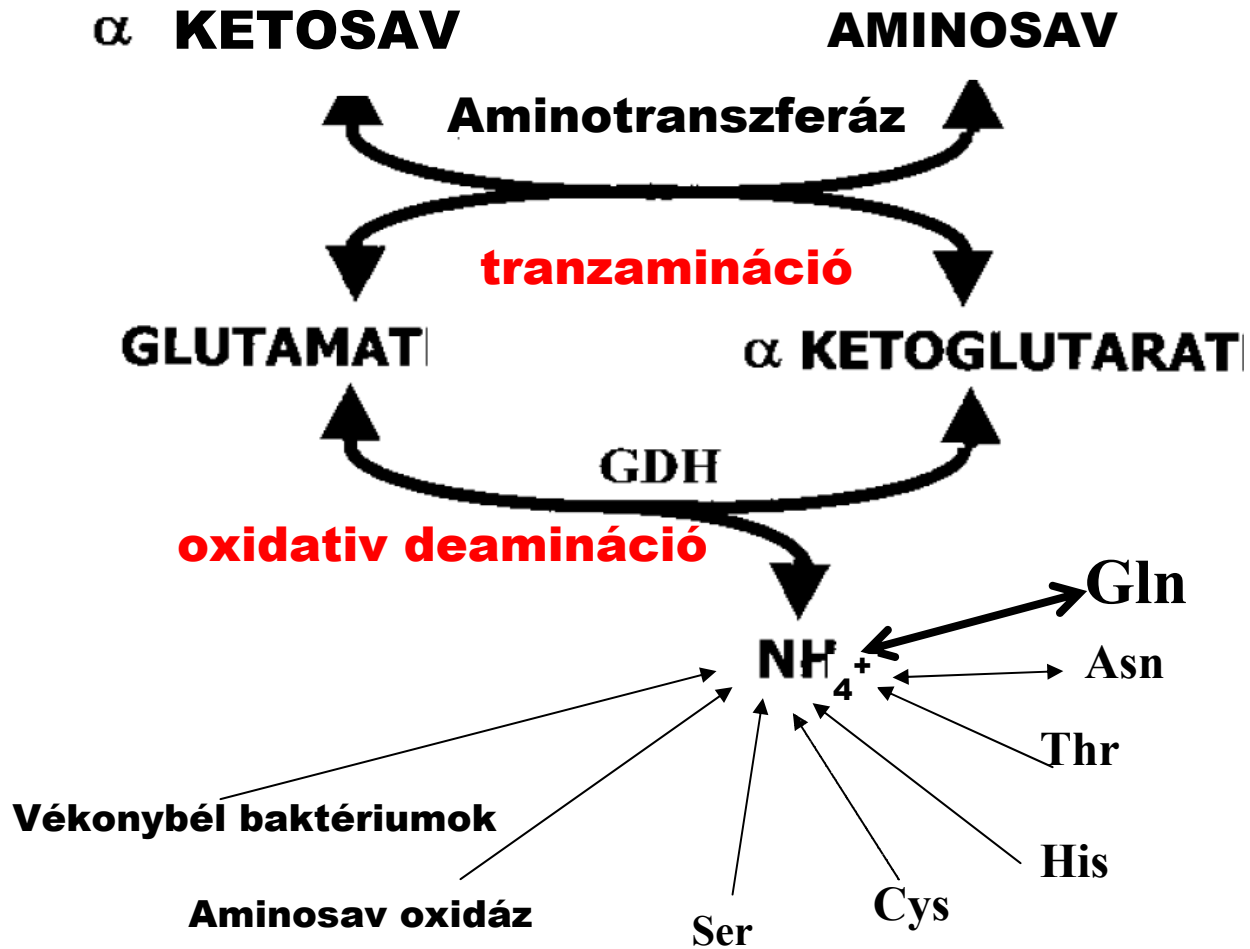
Az alaninból transzamináz révén piruvát keletkezik

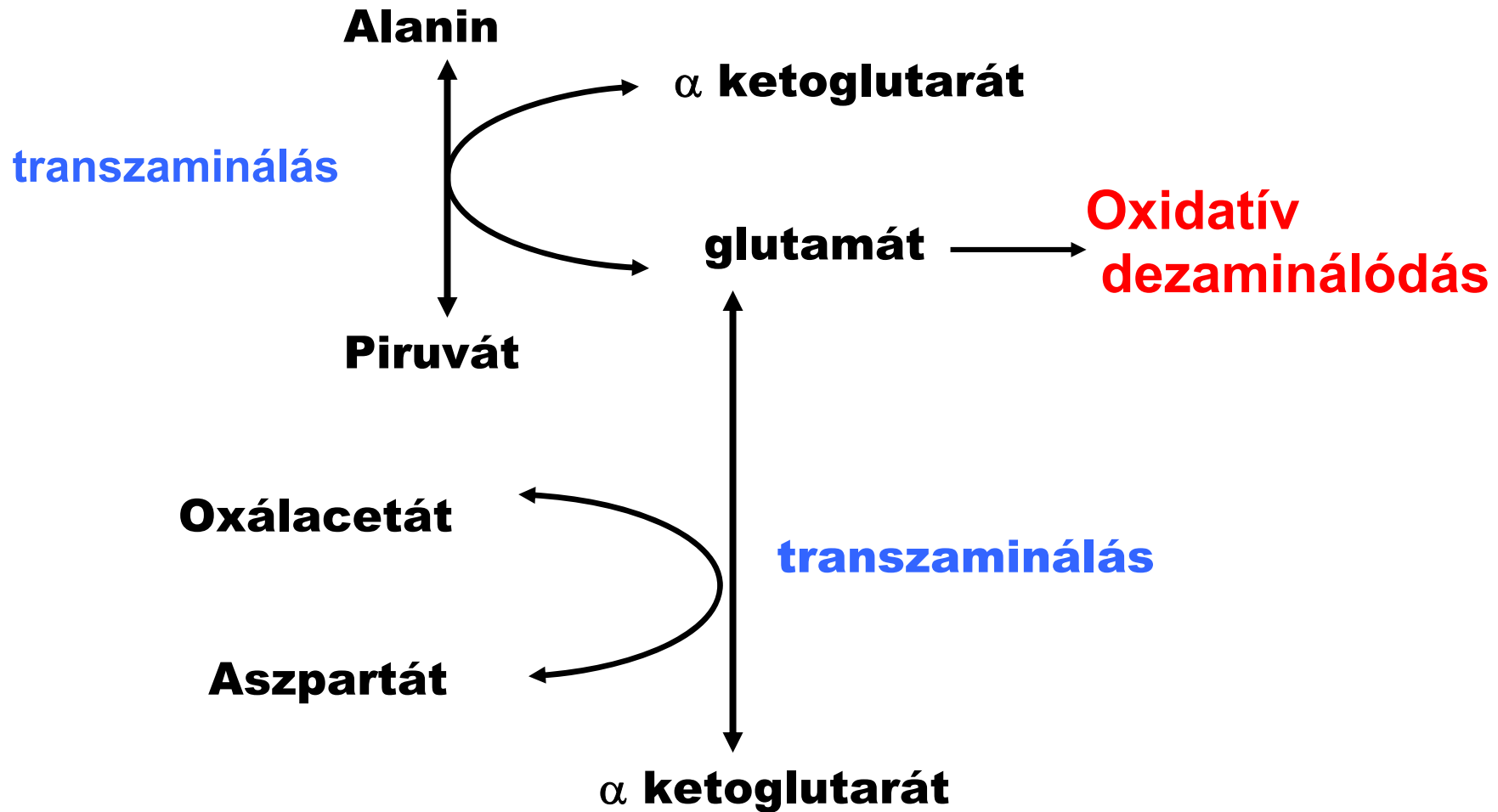
Aminotranszferáz (Transzamináz)

enzim: alanin aminotranszferáz

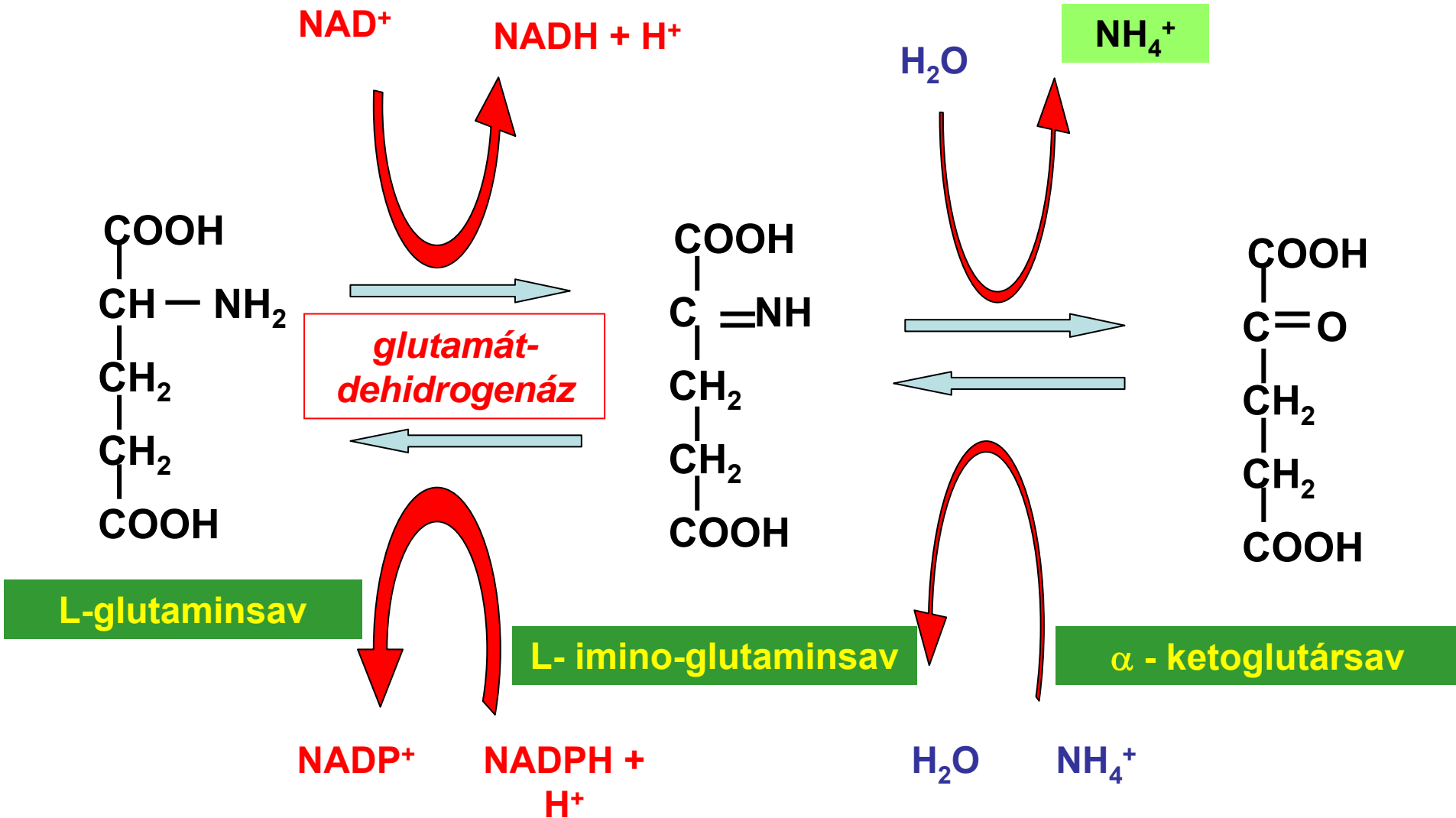
A nitrogén sorsa

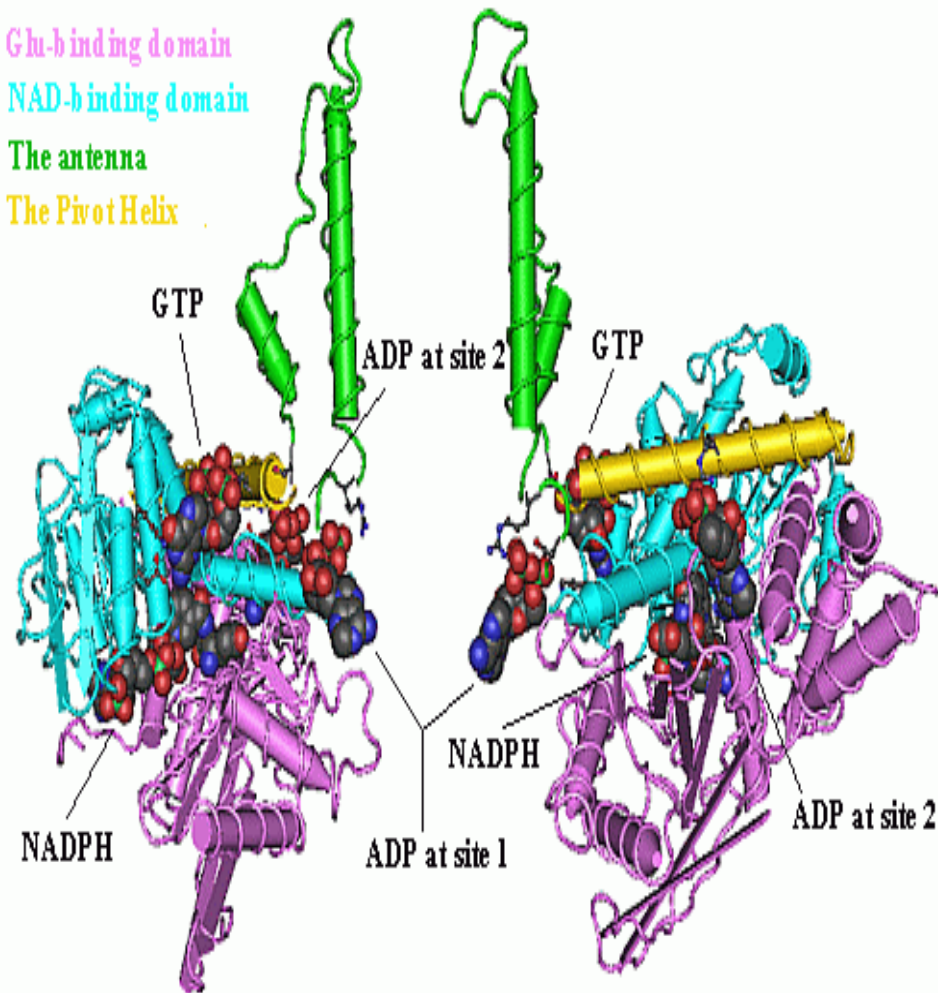
Kapcsolt transzaminálási reakciók

A glutamát oxidatív deaminálása glutamát dehidrogenáz

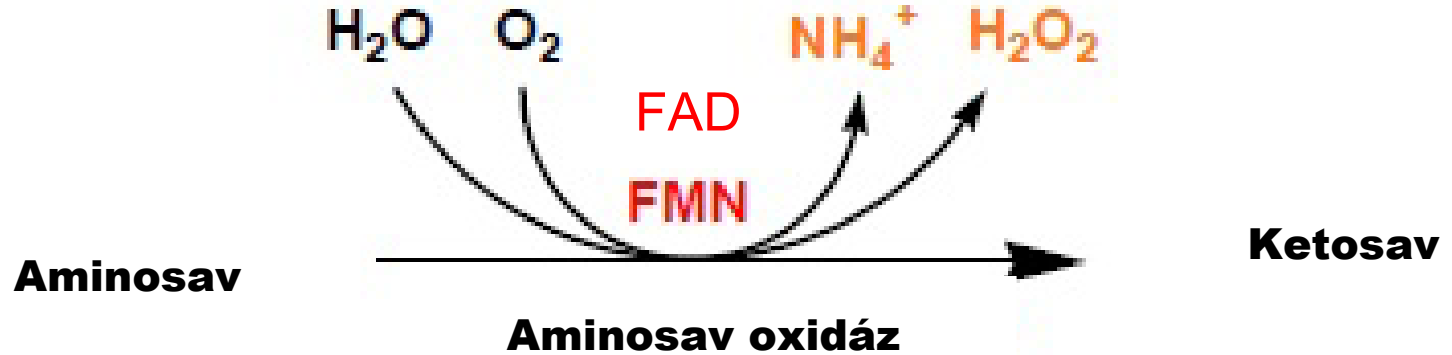
Glutamát dehidrogenáz szabályozása (GDH/GLUD)

- Allosztérikus effektorok
GLUD1:máj, agy, vese
- Pozitív :+ADP,
- leucin
- Negatív:
- GTP,
- GLUD2: retina, here, agy
- Pozitív :+ADP,
- leucin

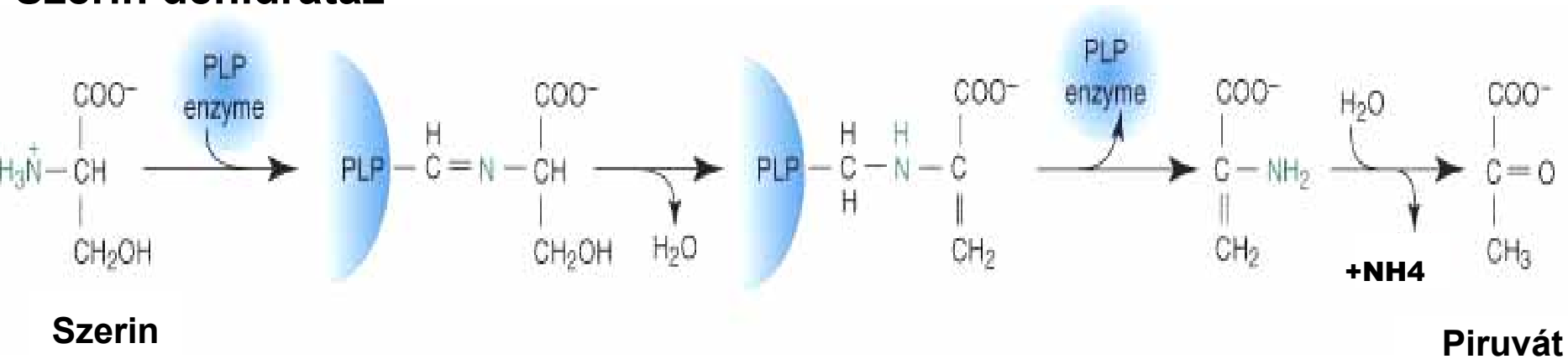
Aminosav oxidázok

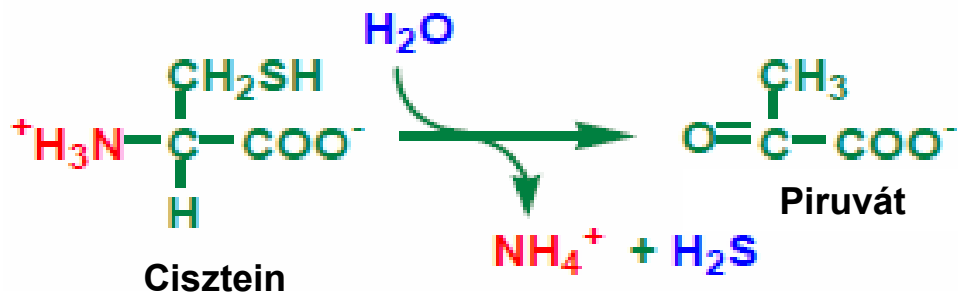
Egyéb aminosavak deaminációja

**Nem oxidatív: Szerin és treonin dehidratáz,
cisztein deszulfhidratáz, hisztidináz**

Szerin dehidratáz

Cisztein deszulfhidratáz

Az ammónia keletkezése, szállítása

Ammónia eredete a különböző szövetekben:

1. aminosavak lebontása

transzdeamináció (glutamát dehidrogenáz)

kisebb útvonalak (szerin, treonin dehidratáz, glicin bontó enzim (NH_4^+))

cisztein deszulfhidratáz, hisztidin, metionin lebontás)

2. egyéb összetevők deaminációja

nukleotid oldalláncok ($\text{AMP} \rightarrow \text{IMP}$)

neurotransmitterek lebontása (NH_4^+)

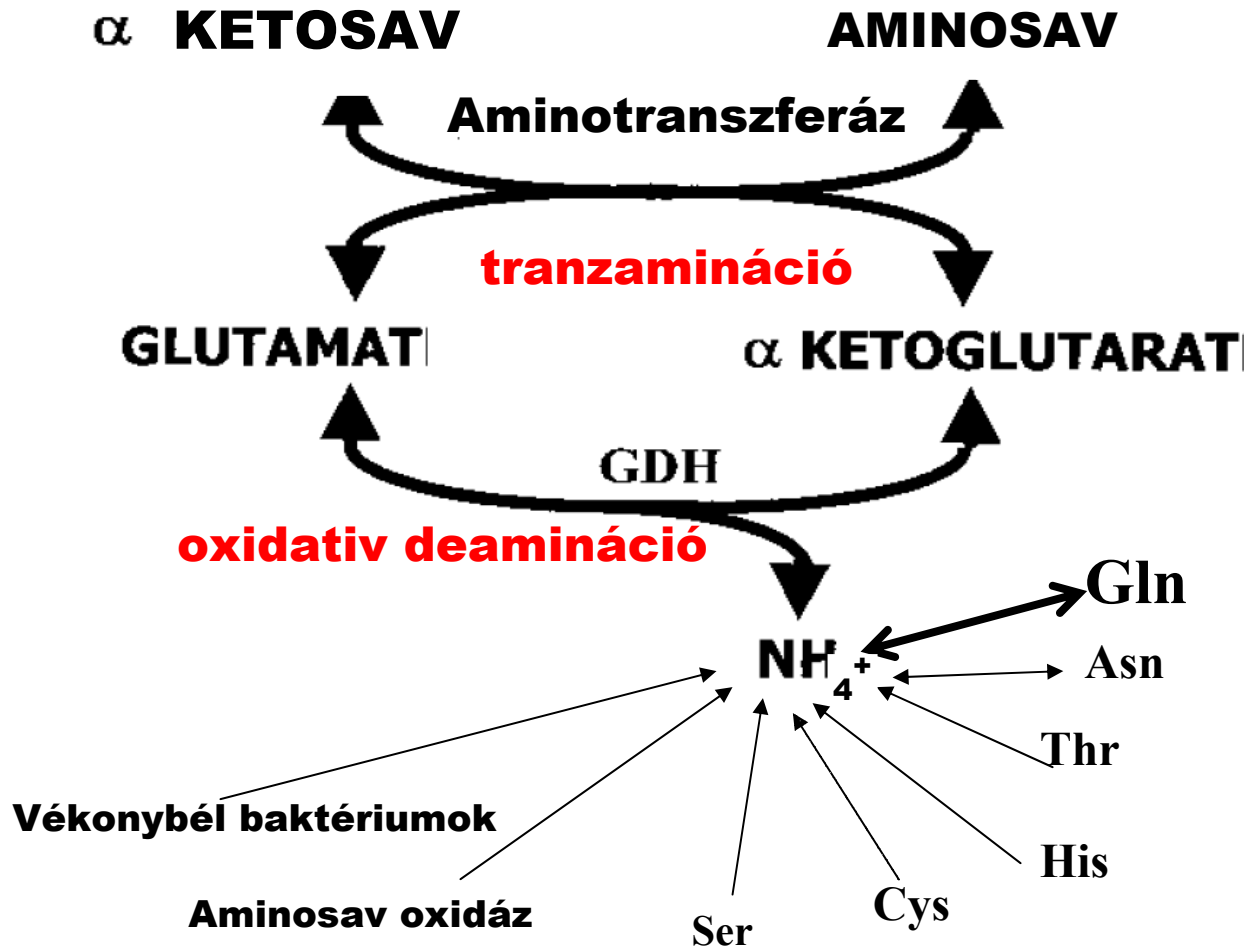
3. bélbaktériumok ammónia termelése – vena portae, ammónia közvetlen szállítása (NH_3)

Szállítás: glutamin és alanin

Glutamin: nem-mérgező szállító 0,5-0,8 mM az arteriális plazmában,
20-25% keringő szabad aminosavaknak

Az ammónia koncentráció a vérben nagyon alacsony (25-50 $\mu\text{mol/L}$),
az agyra toxikus.

A nitrogén sorsa

AMMÓNIA

- **Ammónia keletkezése és eltávolítása normál mennyisége a keringésben: 30-60 μM**
- **100 μM -nál nagyobb koncentrációban: hiperammonémiás kóma**
- **Miért mérgező az ammónia?**
- **Átjut a vér-agy gáton, glutamát dehidrogenáz reakcióban csökkenti az α -ketoglutarát mennyiségét és így a citrátkör kapacitását.**
- **Ammónia bejut az asztrociták mitokondriumába és ott szabad gyökök termelését indukálja, melyek a mitokondriumot károsítják.**
- **Glutamát exitotoxikus hatású AS**

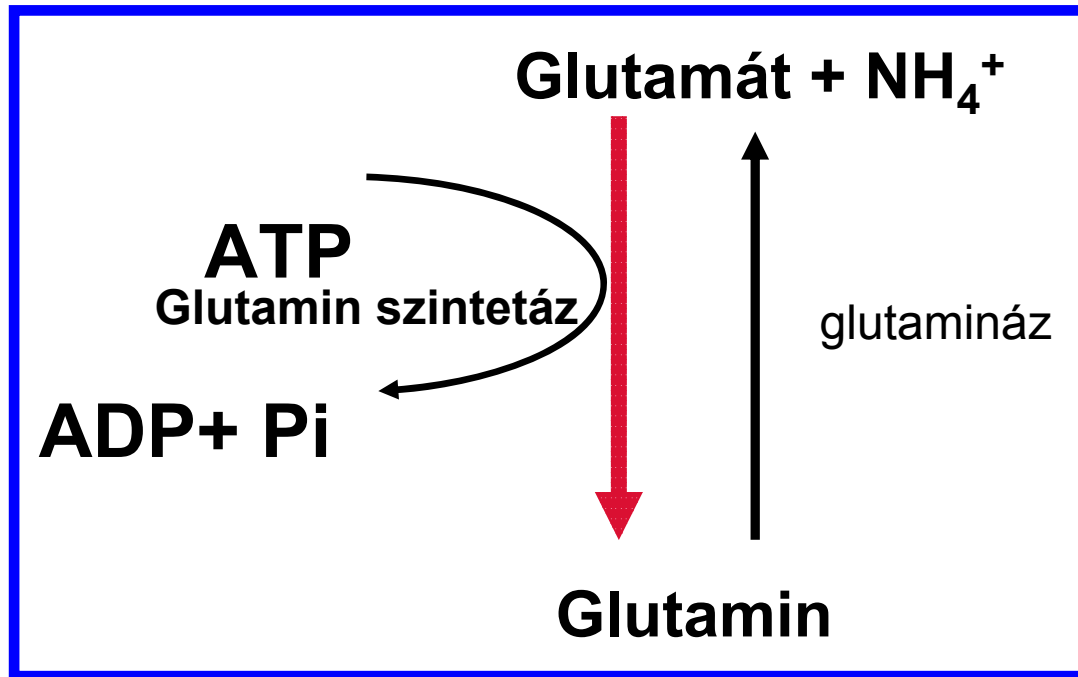
**Az ammónia toxikus,
ha a koncentrációja a vérben > 50 $\mu\text{mol/L}$ súlyos tüneteket okoz.**

Az ammónia eliminációja

- **Glutamát dehidrogenáz (glutamát szintézis irányába)**
- **Glutamin szintézis**
- **Urea szintézis (86%)**
- **Közvetve :**
- **Aszparagin szintézis glutaminból**
- **Vese aminosav és ammónia kiválasztás**
- **Egyéb N tartalmú vegyületek kiválasztása: kreatinin, húgysav, aminosavak**

Az ammónia eliminációja

Glutamin szintetáz

Ammónia szállítás: glutamin, alanin

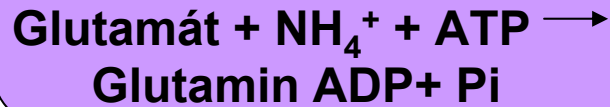
Glutamin: nem mérgező

az arteriás plazma koncentráció: 0,5-0,8 mM

20-25% keringő szabad aminosavaknak

izom

Glutamin szintetáz

tüdő/adipocita

Glutamin szintetáz

Plazma glutamin

bélhámsejtek

prolin, ornitin, citrullin,
alanin

NH₃

máj

vese

Savbázis egyensúly

NH₃

vizelet

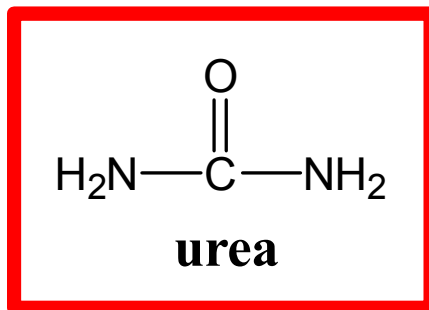

glutamináz

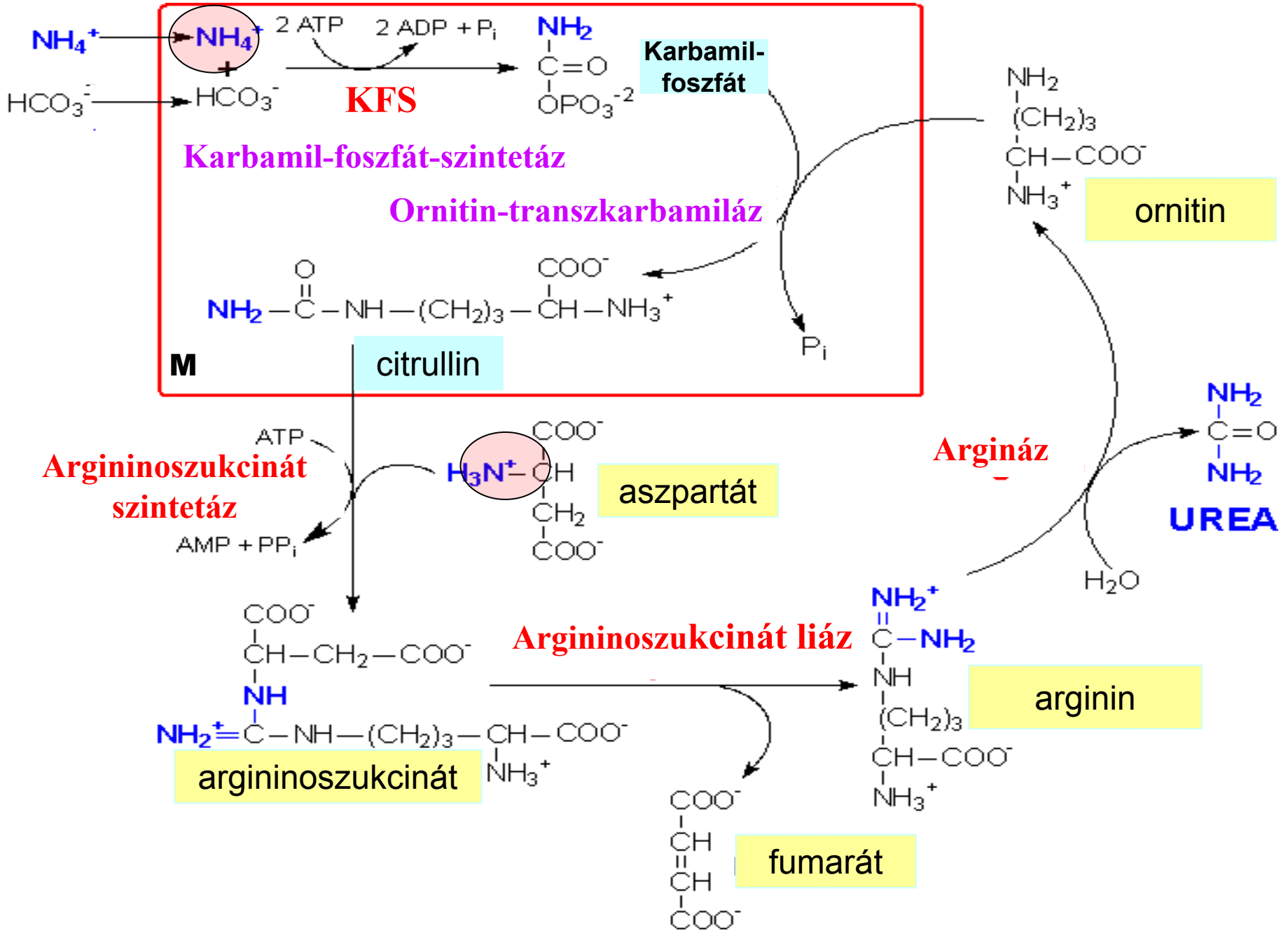

Urea szintézis (ornitin ciklus)

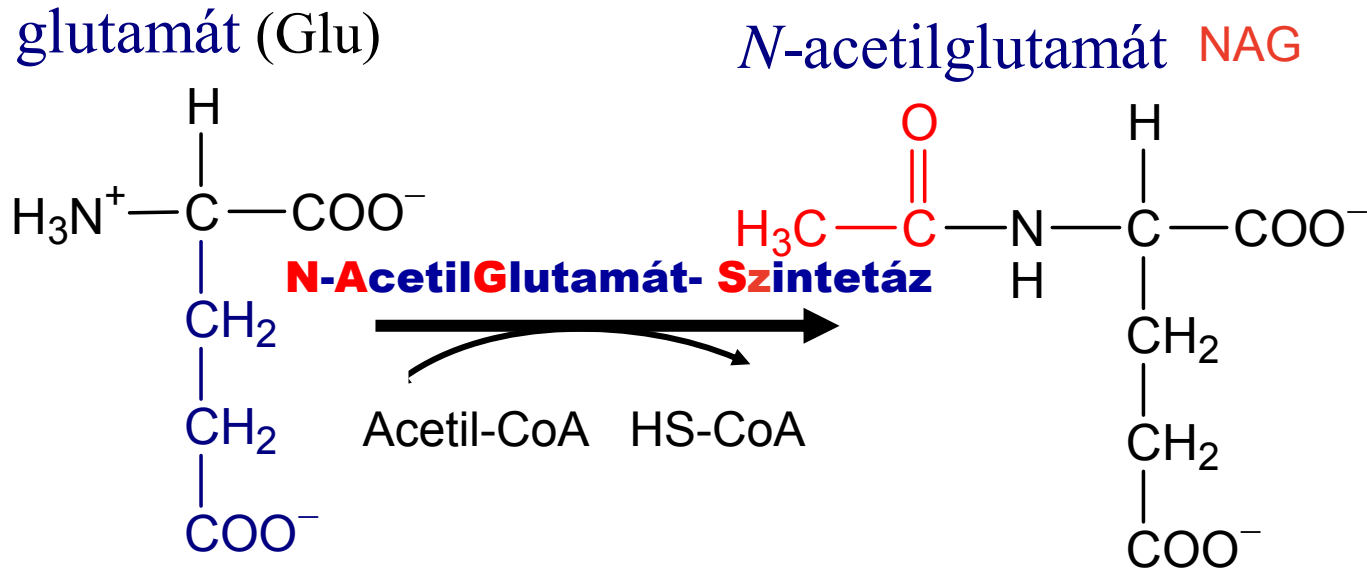
- Az urea szintézis biokémiai folyamatok összessége, amelyben a nitrogén eliminációja valósul meg, közben az ornitin reszintetizálódik.
- Az urea képződése szabad ammónia beépülésével jár.
- Ammónia eredete: hepatikus, extrahepatikus.
- Az urea szintézis teljes enzim rendszere **csak a májban** működik.
- Az ureát a vese választja ki, a vizelettel ürül.

Urea szintézis a periportális hepatocitákban

Az urea szintézis szabályozása

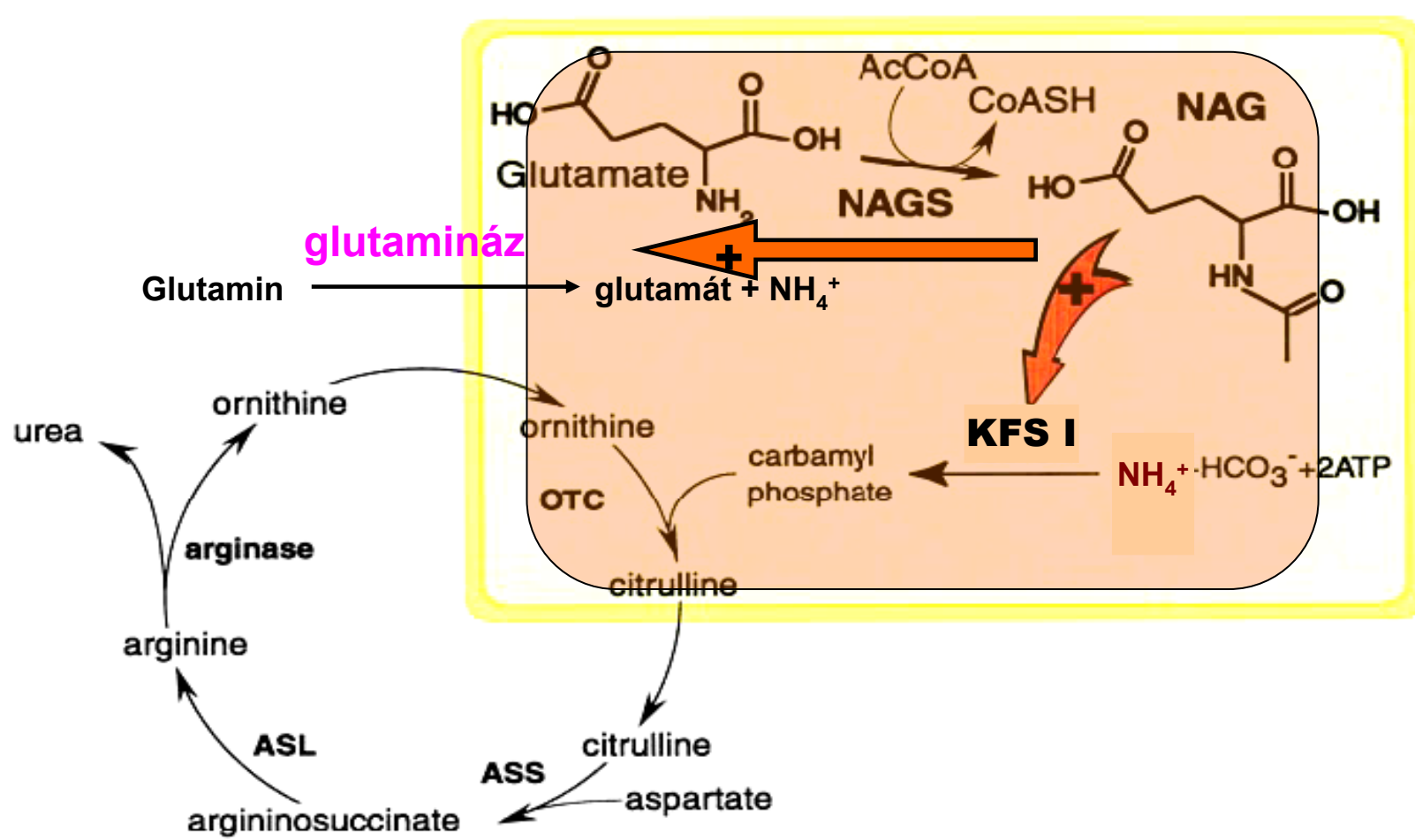

N-acetylglutamát a Karbamil- Foszfát- Szintetáz allosztérikus aktivátora.

Szintézise a mitokondrális, ha a glutamát, az acetyl-CoA és az arginin szint magas.

Karbamil-foszfát- szintetáz II, citoplazma, pirimidin szintézis

N acetilglutamát (NAG) alloszterikus regulatora a karbomailfoszfát-szintáz I (KFSI) és a glutamináz enzimeknek

Urea szintézis energia mérlege

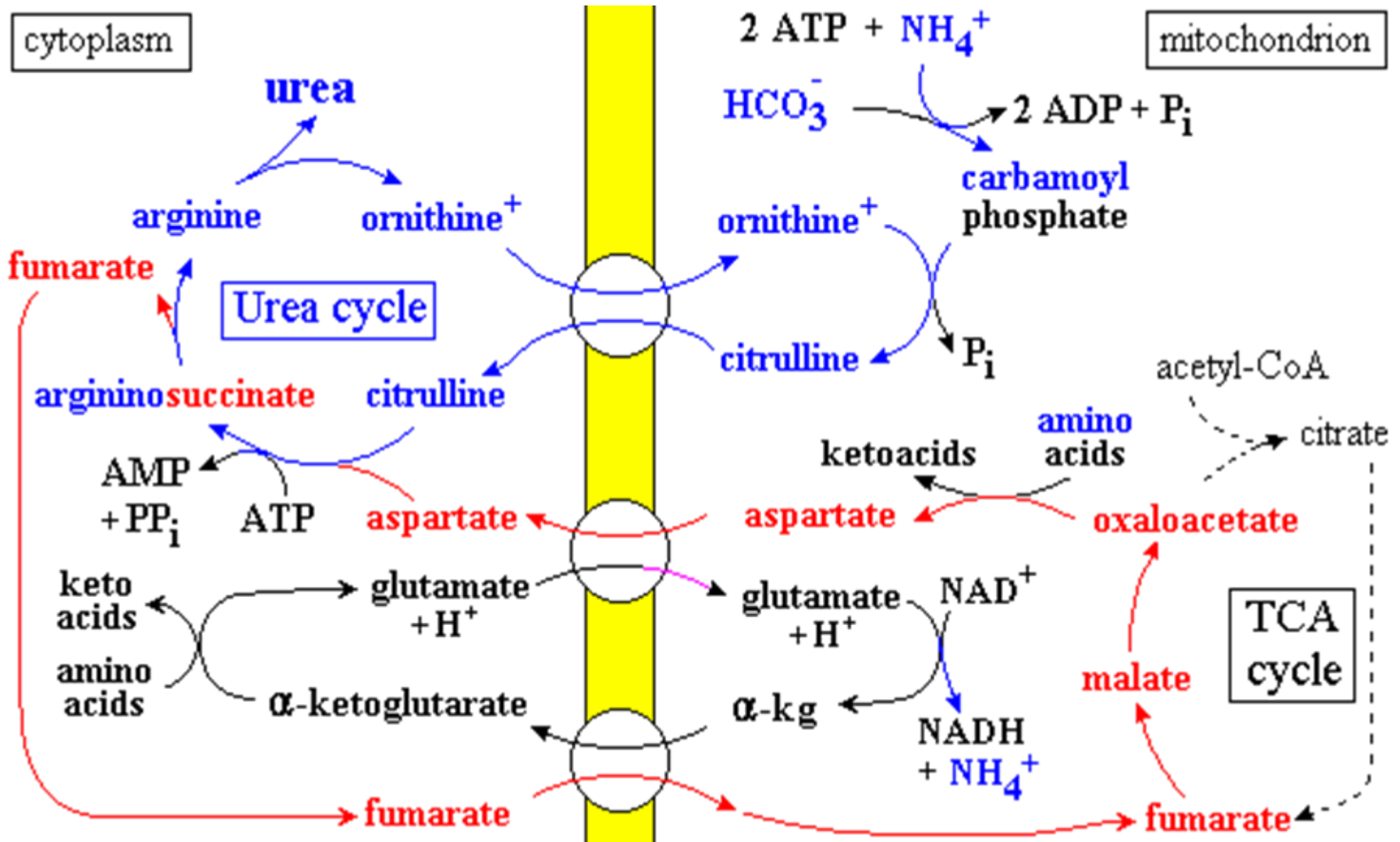
$\text{NH}_4^+ + \text{HCO}_3^- + 3\text{ATP} + 2\text{H}_2\text{O} + \text{Asp}$

$\text{Urea} + 2\text{ADP} + 2\text{P}_i + \text{AMP} + \text{PP}_i + \text{fumarát}$

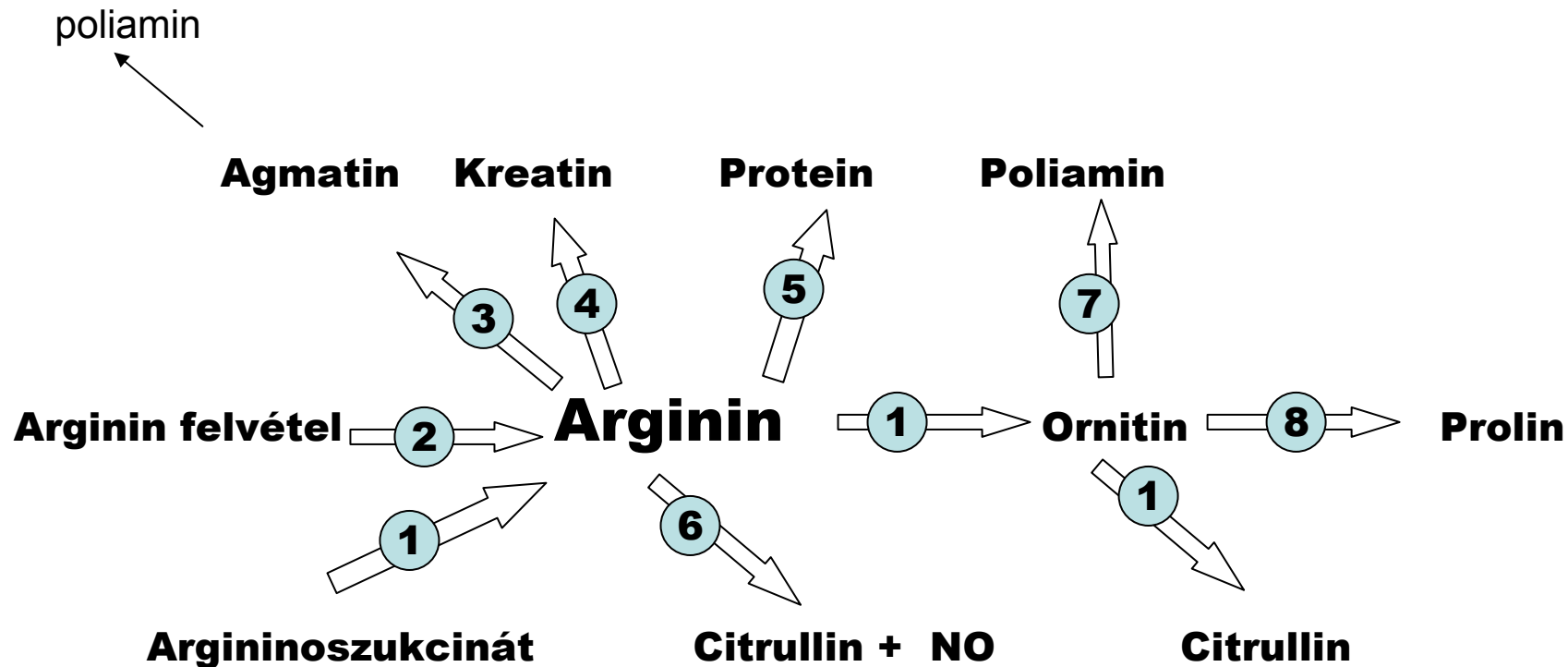

Az energia mérleget javítja, a fumarát citrátkörbe lépése, a glutamát dehidrogenáz működése (NADH)

Az urea ciklus és a citrát ciklus kapcsolata

Arginin

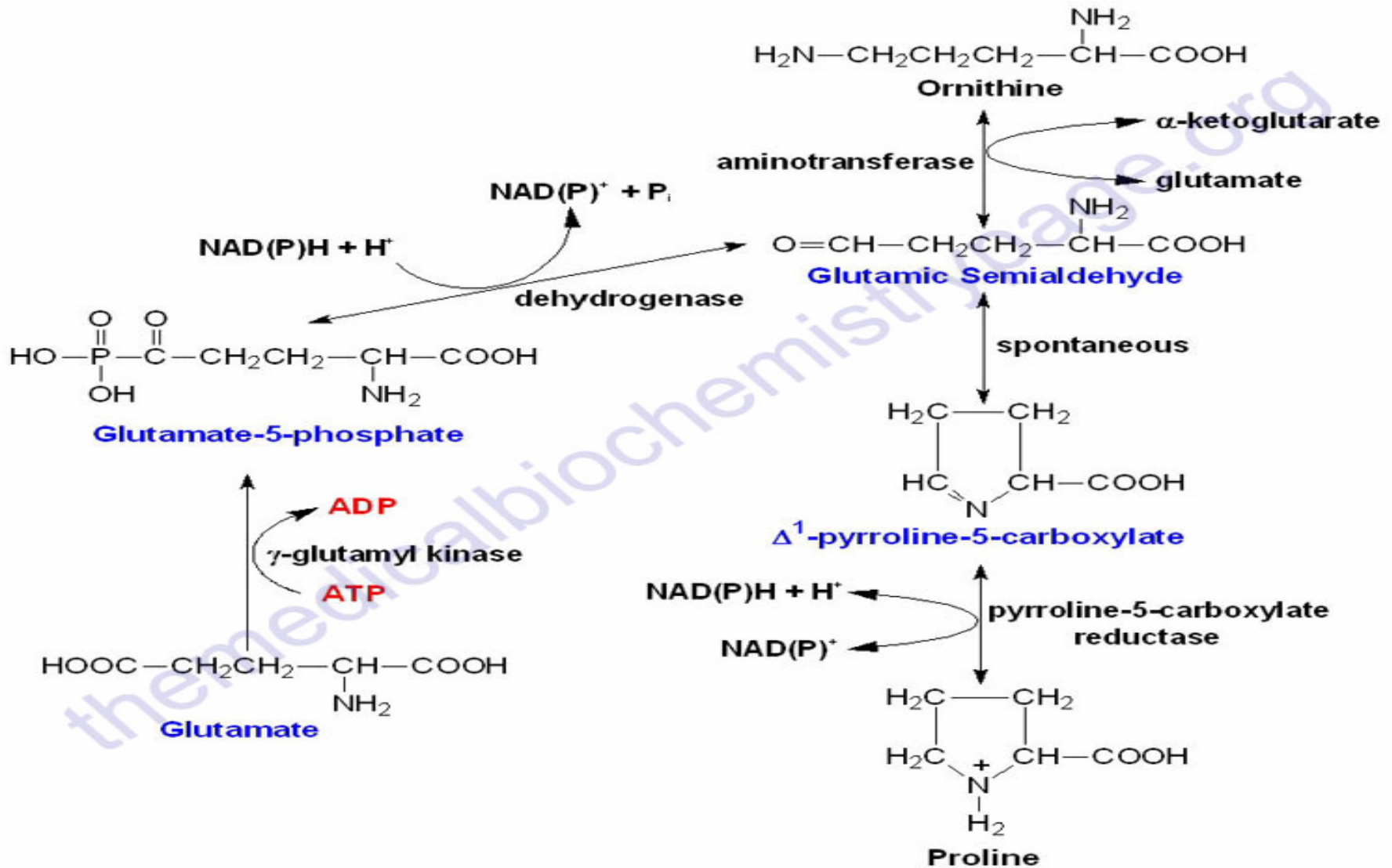

1. **Ornitinciklus**
2. Arginin felvétel
3. dekarboxiláció
4. Kreatin szintézis
5. Fehérje szintézis

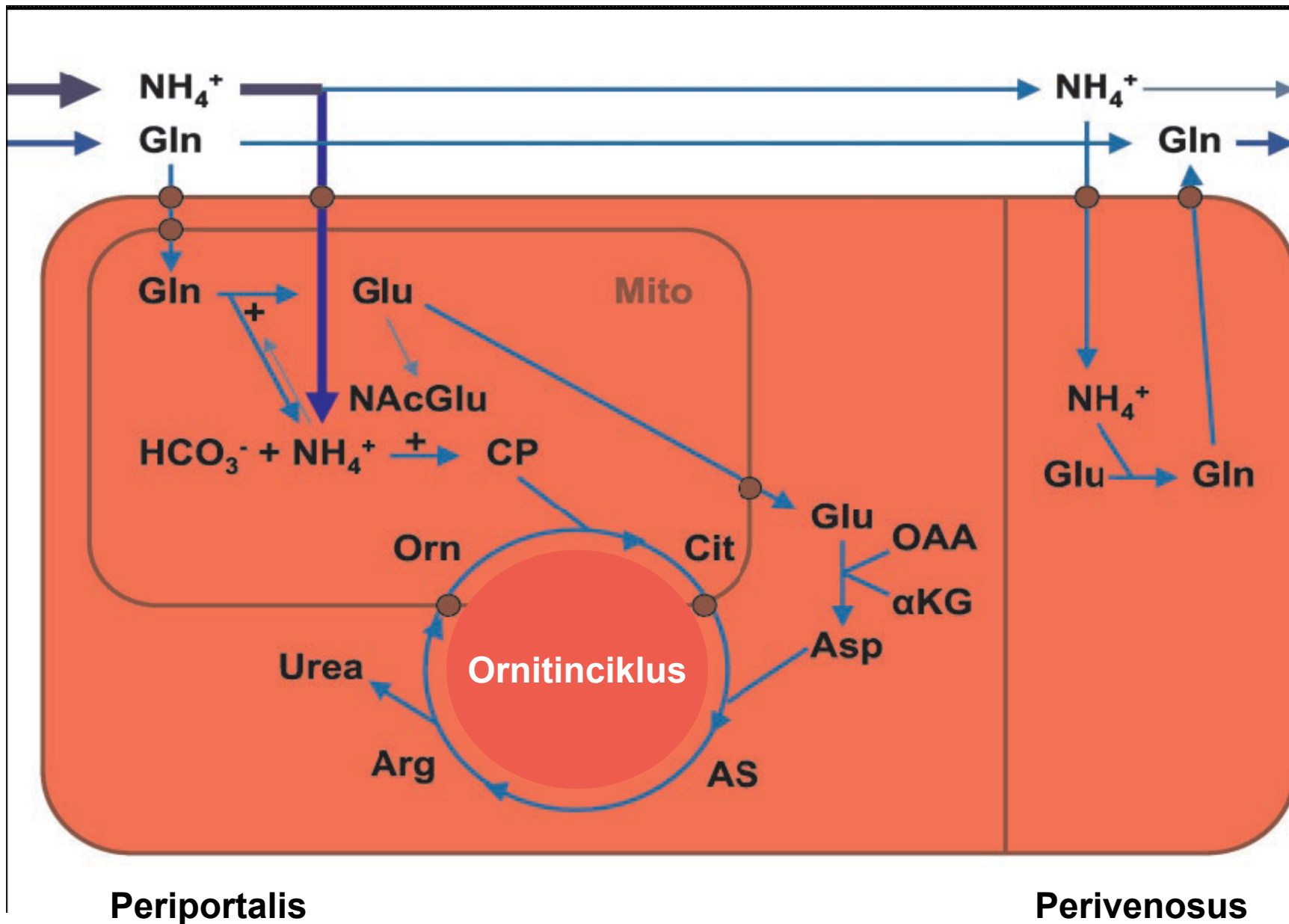
6. NO szintáz: NO +citrullin
7. Poliamin szintézis
8. Prolin

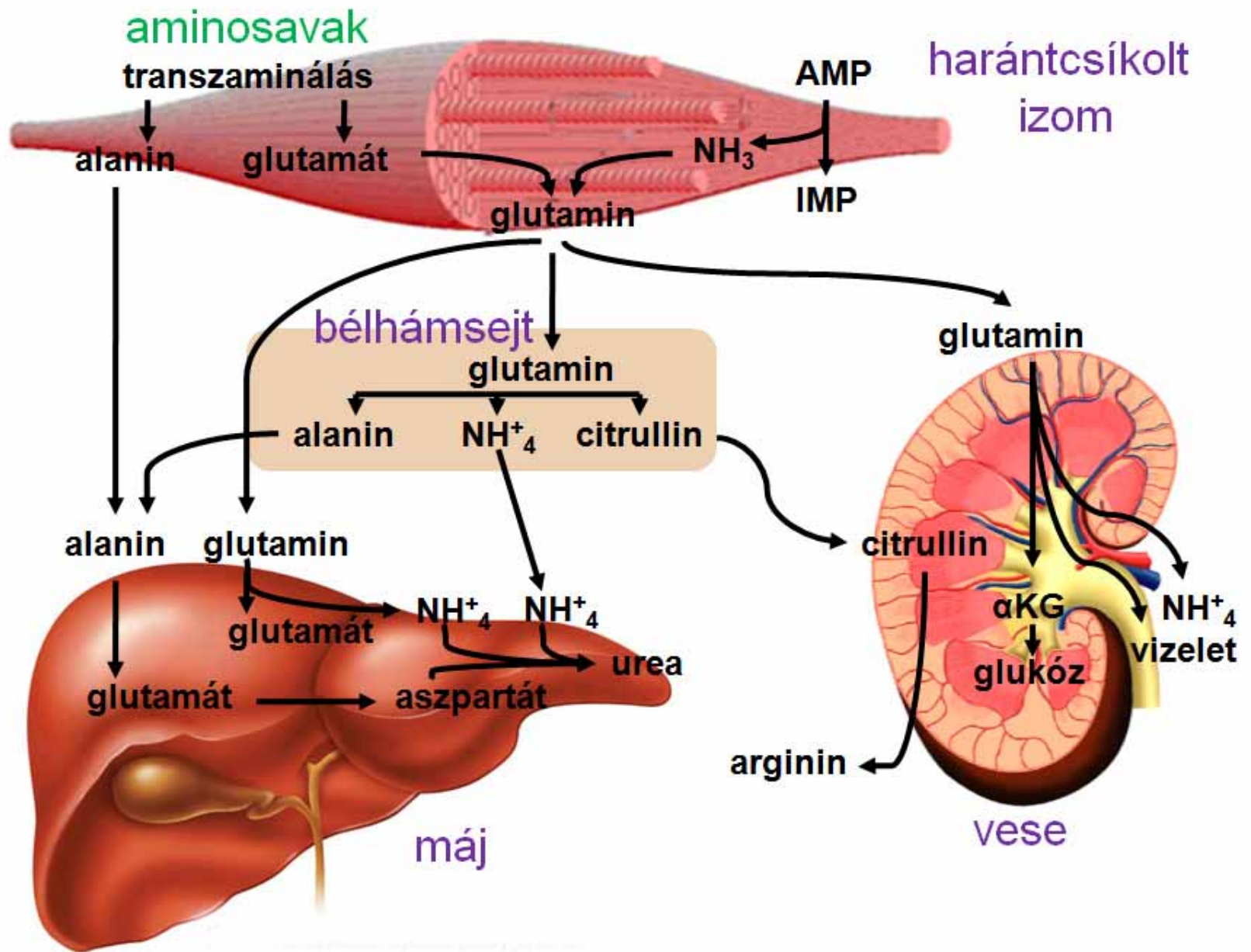

Ornitin szintézis

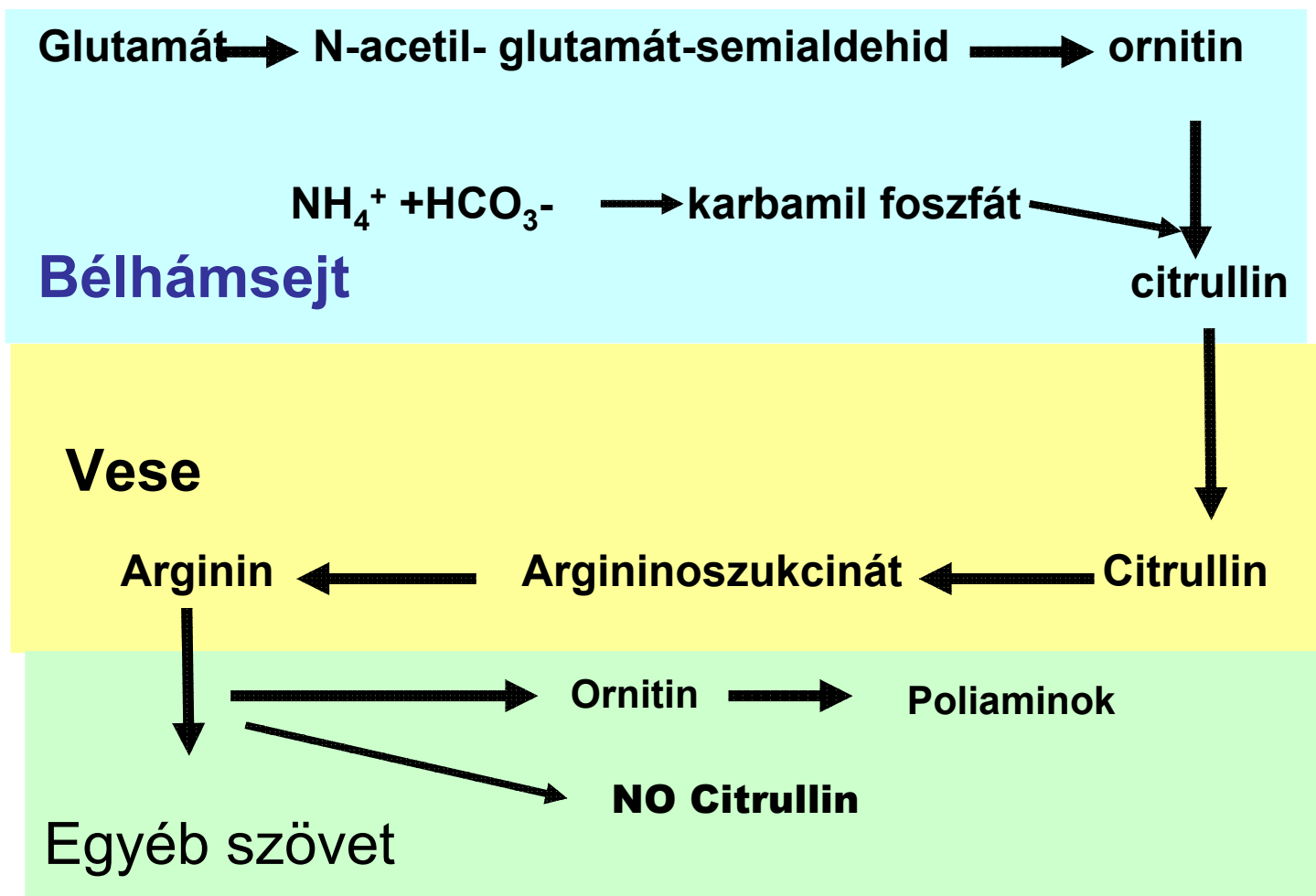

Metabolizmus a májban

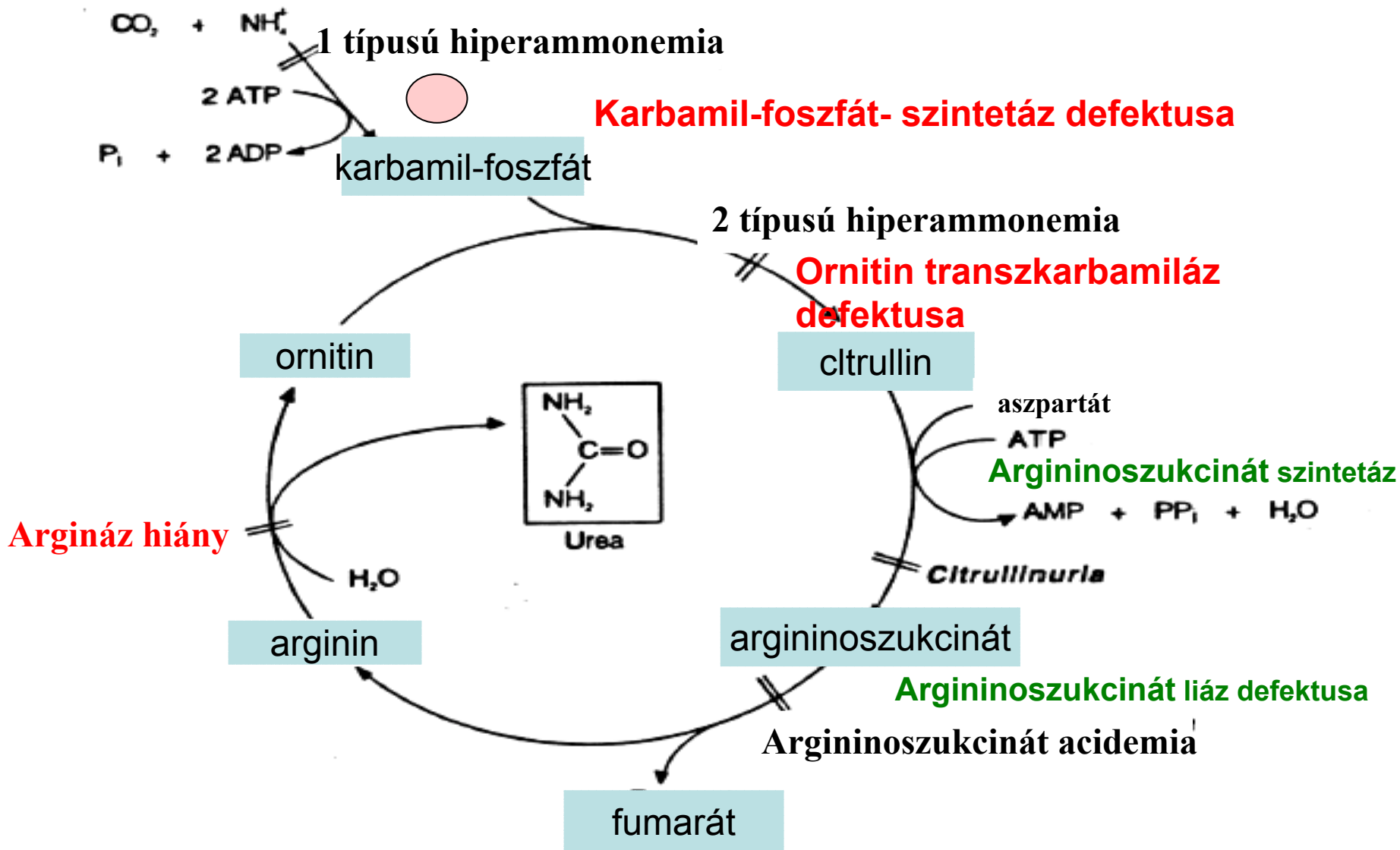

Szövetek közötti kapcsolat

Hiperammonémia

Tünetek : hányás, görcsök, letargia , mentális retardáció

Hiperammonémia

- Az urea ciklus enzim defektusai

◆ N acetylglutamát szintetáz ↓ → [N acetylglutamát] ↓ [karbamil-P] ↓

◆ karbamilfoszfát-szintetáz ↓ → [karbamil-P] ↓

◆ ornitin transzkarbamiláz ↓ → [karbamil-P] mit ↑ → [karbamil-P]citosol
↑ → pirimidin szintézis ↑

◆ arginoszuccinát szintetáz ↓ → [citrullin] ↑

• metilmalonil-CoA mutáz ↓, B12 ↓ → [metilmalonil-CoA] ↑ → glutamát-
transzacetiláz ↓ → **NAG** ↓ → **karbamil-P-szintetáz** ↓

• citromsav ciklus ↓ (piruvát karboxiláz ↓) → [Asp] ↓ → [Glu] ↓ →
ureaciklus ↓

• máj cirrózis: a colonban képződő NH₃ a szisztemás keringésbe kerül

Hiperammonémia következményei

- metabolikus alkalózis: $\text{NH}_3 + \text{H}^+ \rightarrow \text{NH}_4^+$
- agy: **asztrociták**: $[\text{Gln}] \uparrow$ ozmótikus duzzadás $\rightarrow$ kapilláris kompresszió $\rightarrow$ intracranial ödema
neuronok: $[\text{Glu}] \downarrow$ $[\alpha\text{KG}] \downarrow$ citromsav ciklus $\downarrow$ $[\text{ATP}] \downarrow$

A hyperammonémia terápiája

- arginin: stimulálja a N acetylglutamát-szintetázt
- alacsony-protein diéta, elágazó ketosavak: NH_3 kötés
- konjugáció: benzoat (+ Gly $\rightarrow$ hippurat vizelet),
fenilacetát (+ Gln $\rightarrow$ phenilacetil-Gln vizelet)